

13-SEP-56 10 4 3 7 8 8 NOTA *****18.50

166969

	H.	D.	Kl.	Serv.	Datum
5	2			8	13/9
2	Lunch	Dinér	Supé		10.00
2	Öl	Vatten			2.20
	cl. Brännvin				4.00
	Vin nr				
	Vin nr				
2	Kaffe	Te			2.30
	cl. Cognac				
	cl. Likör	Punch			
	cl. Eau de Vie	cl. Whisky			
	Vermouth				
	Vatten	Tonic			
	Tobaksvaror				

Kontrollera att det av Kassan instämplat beloppet stämmer med Notan.
Serveringspersonalen är berättigad till 10 % servisavgift.

PARAGON, STHLM

18.50
19.02

VARFÖR BÄRGADES SKEPPET VASA?

STUDIE ANGÅENDE NÄTVERK
OCH HISTORIEKONSTRUKTION
UNDER SLUTET AV 1950-TALET.

INNEHÅLL

1. inledning	3
1.1. "Anders Franzén – initiativtagare"	3
1.2. Bakgrund	4
1.3. Avgränsning	5
1.4. Forskningsläge	5
1.5. Problematisering, syfte och frågor	11
1.6. Teori, metod och begrepp	12
2. Undersökning	16
2.1. Stommen i nätverket <i>Vilka fattade beslutet att bärga vasa?</i>	16
2.2. Motstånd och kungligt kapital <i>När och hur fattades beslutet att bärga vasa?</i>	23
2.3. Det bittra slutet <i>Nätverksmekanismer kring exkludering</i>	29
3. Därför bärgades vasa	33
3.1. Inledning	33
3.2. Slutsats	33
3.3. Vad hade nätverket att vinna?	34
3.4. Hur gick det sen?	36
3.5. Vidare forskning	36
4. Källor och litteratur	37
4.1. Källor	37
4.2. Litteratur	37

Bilden på förstasidan visar en krognota från september 1956, cirka två veckor efter att skeppet Vasa återfunnits. På baksidan är följande skrivet med blyertspenna: "Lunch med A.F. Hedberg i Neptunbolaget (Broströms) för att få låna pontoner etc. för att lyfta WASA. Anders Franzén"

*Kort blev kryssen, lång för dem som seglade in i evigheten.
De offrade livet för fosterlandet.
Tidigt bortgångna, sent lagda till vila i vigd jord.
Vandrare, ägna de namnlösa en fridens tanke.*

Inskription från Wasagraven, 1963

I. INLEDNING

I.1. ”ANDERS FRANZÉN - INITIATIVTAGARE”

I april 1961 återuppstår stormaktskungen Gustav II Adolfs örlogsmann från år 1628 – *Vasa*. Fartyget bryter vattenytan, inför rapportörer från internationell press, radio och TV. Skeppets upptäckare Anders Franzén blir TV-intervjuad, tillsammans med representanter från krigsmakten respektive näringslivet:

- Kommendör Edward Clason (*marinofficer*).
- Dykarbas Per Edvin Fälting (civilanställd vid *marinen*).
- Sjökapten Axel Hedberg (chef för Broströmskoncernens företag *Bergnings- och Dykeriaktiebolaget Neptun*).

När det blir Anders Franzéns tur presenterar han sig som ”initiativtagare” för bärgningen och säger följande:

Det är ju en märklig känsla att stå här, mitt inne i tidigt 1600-tal.
Men om man bortser från det känslomässiga så har det ju gått
precis som vi fyra här planerade redan 1956.¹

Uttalandet är mer komplicerat än det verkar. För det första hänvisar Franzéns fras om ”vi fyra” till stommen i ett nätverk, som spelat den centrala rollen i Vasaprojektet. För det andra antyder han att det avgörande i projektet inträffade redan 1956. För det tredje är hans titulering av sig själv – *initiativtagare* – och framhävandet av *vi fyra* en del av en infekterad konflikt, vars konsekvens blivit Franzéns uteslutning ur nätverket. Men varken reportern eller TV-tittarna vet något om detta.

I själva verket är Franzéns uttalande en ledtråd till den fråga, som är denna uppsats titel: *Varför bärgades Vasa?*

*TV-sändningen 1961.
Franzén med mikrofonen,
längst till vänster.*

Foto: SVT

1. *Sveriges Television*, ”Öppet arkiv”, svtplay.se/v/1392744/oppet_arkiv/ombord_pa_vasa_ett_historiskt_ogonblick_cb

I.2. BAKGRUND

Vasa på 1620-talet

År 1625 beställde den gryende svenska stormakten under Gustav II Adolf nya örlogsskepp av Stockholms skeppsvarv. Ett av dem tillhörde den tyngsta klassen av skepp – fartyget fick namnet *Vasa*², vilket refererade till konungaätten som kungen tillhörde. Jungfrufärden söndagen den 10 augusti 1628 slutade emellertid i katastrof. Efter cirka 15 minuters färd kapsejsade Vasa och sjönk, mitt i Stockholms hamn. Mellan 30-50 av cirka 150 ombordvarande omkom.

Sverige, kungen och 1950-talet

År 1945 ombildades den svenska regeringen, från att under andra världskriget ha varit en samlingsregering med flera partier. Den nya regeringen blev helt socialdemokratisk och bland annat Högern (från 1952 Högerpartiet³) förlorade sina statsrådsplatser.⁴

En konsekvens var att nytt hopp uppstod för den republikanska rörelsen i Sverige, utifrån det socialdemokratiska republikkravet. År 1950 avled kung Gustaf V och ersattes av sin 68-åriga son Gustaf VI Adolf.⁵ De republikanska förhoppningarna förverkligades inte, trots 1950-talets republikanska debatt (företträd av namnkunniga som Herbert Tingsten och Vilhelm Moberg). Däremot startade debatten den politiska process, som på 1970-talet skulle resultera i den så kallade *Torekovöverenskommelsen*, där kungen förlorade det mesta av sin formella makt. En viktig detalj för denna undersökning är dessutom Gustaf VI Adolfs passion för historia och arkeologi. Livrustkammaren skriver:

Gustaf VI Adolf deltog inte bara i svenska grävningar utan även i Italien (Turin, bara 16 år gammal), på Cypern och i Egypten. Arkeologi var inte bara ett tidsfördriv för honom. Han blev erkänd som amatörarkeolog och hade 1902 varit en av studenterna på första kursen som hållits i "svensk fornkunskap".⁶

Under det årtionde som ibland kallas för historielöst⁷ – 1950-talet – hade alltså Sverige en mycket historieintresserad kung. Den svenska högern oroades dock över mer än en ifrågasatt monarki under 1950-talet. Efter kriget såg socialdemokratin fram emot förverkligandet av Ernst Wigforss "27 punkter", vilka

Gustaf VI Adolf arbetar med arkeologisk utgrävning.

Foto: SVT

2. Skeppets namn angavs inte med text på fartyget, utan med en skulptur på aktern, föreställande en vasakärve. Därför har namnet historiskt stavats på flera olika sätt. Tidigare använda namnformer har varit "Vasen", "Wasen" och "Wasa". Jag använder i uppsatsen den nu officiellt gällande stavningen "Vasa", förutom då jag citerar källor och litteratur. På samma sätt skiljer jag på det förutvarande museet "Wasavarvet" och det nuvarande "Vasamuseet".

3. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "Moderata samlingspartiet".

4. Sten Carlsson, Jerker Rosén, *Svensk historia 2: Tiden efter 1718* (Stockholm 1980), sid 583.

5. Ibid.

6. *Livrustkammarens webbplats*, <http://lrk.lsh.se/default.asp?id=4883&ptid=&refid=4883&filename=&xmlfilename=>

7. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), sid. 318.

inkluderade industriell demokrati och ökat statligt inflytande över näringslivet.⁸ Högern förskräcktes över vad som uppfattades som ”smygsocialisering”⁹, trots att socialdemokratin under 1950-talet backade från de mest socialistiska 1940-talsdrömmarna. År 1956 var det andrakammarval. Socialdemokraterna förlorade fyra mandat men regeringen (från 1951 en koalition mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet) satt kvar. Nyhetsrapporteringen under året dominerades annars av utrikeshändelser: Suezkrisen, kalla kriget och Ungernrevolten, där sovjetarmén kväste upproret mot kommunistdiktaturen.¹⁰

Under den socialdemokratiska ytan kännetecknades alltså det svenska 1950-talet av politisk polarisering. Höger, konservatism och traditionella eliter ansåg viktiga samhällsvärden hotade – både nationellt och internationellt.

I.3. AVGRÄNSNING

Regalskeppet Vasa upptäcktes av Franzén år 1956 och bärgningen avslutades år 1961. Tidsrymden 1956-1961 utgör därmed undersökningens avgränsning. Men redan 1957 startade bärgningsarbetet (se undersökningsdelen), varför koncentrationen ligger på tiden 1956-1957.

I.4. FORSKNINGSLÄGE

Detta avsnitt redovisar dels forskningen om Vasaprojektet 1956-1961, dels den analyserande forskningen kring historiekonstruktion och hur denna har applicerats på Sverige under 1950-talet. Avsnittet tar även upp analyser kring ”regalskeppet” som kungasymbol.

Forskning om Vasas 1900-talshistoria

Två verk hanterar utförligt Vasas 1900-talshistoria. Det ena är Gillis Claus bok *Wasas historia 1956-64*¹¹, som på detaljerad praktisk nivå skildrar händelseförloppet. Claus arbetade för övrigt med bärgningsarbetets administration under de aktuella åren och är till viss del aktör i denna undersökning, vilket gör hans bok problematisk i undersökningen. Ibland måste den snarare ses som källmaterial än forskning. Det andra verket är *Vasa 1: The Archeology of a Swedish Warship of 1628*¹², skriven framför allt av marinarkeologen Carl Olof Cederlund och redigerad av Fred Hocker. Cederlund är mer analytisk angående projektet, jämfört med Claus. Han skildrar bland annat bärgningsprocessens informella dimension:

[...] apart from the formal process and organisations in this connection, direct and informal planning co-operation evolved between the leading personalities, and between them and other experts.¹³

8. Sten Carlsson, Jerker Rosén, *Svensk historia 2: Tiden efter 1718* (Stockholm 1980), sid. 589f.

9. Ibid, sid. 590.

10. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”Ungernrevolten”

11. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986).

12. Carl Olof Cederlund (red.), *Vasa 1: The Archeology of a Swedish Warship of 1628* (Stockholm 2006).

13. Ibid, sid. 200.

Cederlund uppmärksammar till och med att frågan om *varför* Vasa bärgades förblivit obesvarad.¹⁴ Han har även påpekat att Vasa inte var det enda vraket på botten av Stockholms ström – i själva verket rör det sig om ett stort antal före detta örlogsskepp (se karta).

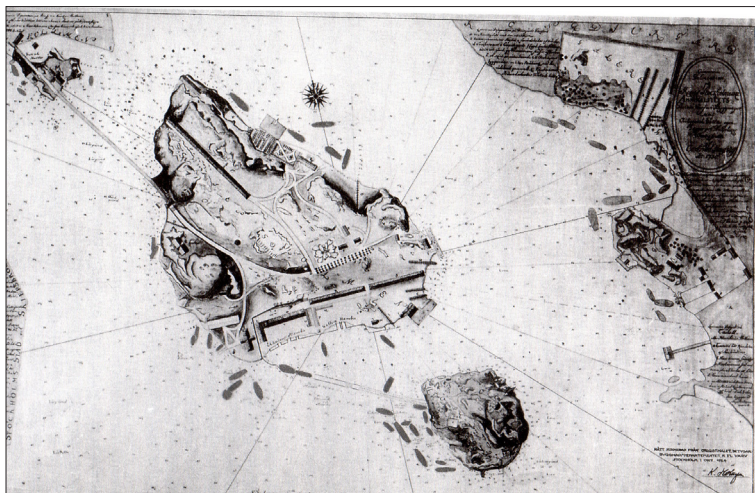
Begränsningen i dessa två verk ligger i dess omfång. Både Claus och Cederlund tar ett detaljerat grepp på utvecklingen, vilket framför allt inbegriper en mängd teknikaliteter. Därmed förklaras inte Vasaprojektet utifrån en historisk kontext. Frågan om varför Vasa bärgades har alltså förblivit outredd.

De förklaringar som nämns i andra sammanhang är svävande varianter som *skeppet bärgades därför att det var tekniskt möjligt* eller *för att Anders Franzén ville det*.¹⁵ Dessa förklaringar är emellertid otillräckliga. Det var bevisligen möjligt att bärga Vasa – frågan är *varför* enorma samhällsresurser satsades på just detta projekt. Angående Franzéns vilja så förklarar den ingenting. Det existerar i alla tider *viljor* hos enskilda människor i samhället. Frågan är *hur* och *varför* Franzén kunde mobilisera resurser att förverkliga sin vilja angående Vasa. En bättre förklaring som cirkulerat är att *Vasa bärgades tack vare en omfattande presskampanj*. Jag har därför inventerat antalet dagspressartiklar om Vasa som nämns i *Svenskt tidningsindex* respektive *Svenska tidningsartiklar*. Och under åren 1956-1957, då beslutet tas att bärga Vasa, befinner sig massmediabevakningen om Vasa fortfarande på en låg nivå. Detta syns i nedanstående tabell:

Tabell 1. Artiklar om Vasa i *Svenskt tidningsindex* respektive *Svenska tidningsartiklar*.¹⁶

År	Antal artiklar om Vasa
1956	4
1957	5
1958	4
1959	11

Ökningen 1959 berodde på att det var då som projektet gjorde en mediesatsning, i form av böcker, etc (bland annat gav Clason och Franzén ut boken

En karta från 1730 visar att det finns ett stort antal skeppsvrak i vattnen runt Skeppsholmen och Djurgården. Frågan blir varför just Vasa bärgades.

Bild: SSHM:s bildarkiv

14. Carl Olof Cederlund (red.), *Vasa I: The Archeology of a Swedish Warship of 1628* (Stockholm 2006), sid. 185.

15. Jag stötte på dessa förklaringar muntligen då jag arbetade på Vasamuseet under 1990-talet. Det var under denna tid som jag uppmärksammade att frågan om Vasas bärgning var outredd, vilket väckte den nyfikenhet som denna uppsats är ett resultat av.

16. *Svenskt tidningsindex* respektive *Svenska tidningsartiklar* åren 1956-1959. Material om Vasa hittas oftast under rubriken "kommunikationer" samt i något enstaka fall under rubriken "krigsväsen". Observera att samtliga förekomster av artiklar inte finns registrerade i dessa register. Tabellen visar tendenser, inte absoluta tal. Siffran för 1959 är egentligen betydligt högre än 11, men de flesta artiklarna är återkommande recensioner angående Vasaböckerna.

*Wasa: Fynd och bärgning*¹⁷). Den mediala yran kring Vasa nådde för övrigt 1961 närmast hysteriska proportioner, då skeppet skulle bryta vattenytan.¹⁸ Så om det inte var massmedia som genomdrev bärgningen av Vasa – vad var det då istället?

Historieproduktion

När Vasa bröt vattenytan 1611 tillverkades en del av Sveriges historia. Ett bortglömt kungligt skepp och det icke-uppmärksammade årtalet 1628 fick en framträdande plats i det svenska historiemedvetandet (massmedia, skolor, böcker, etc). Historikern Eric Hobsbawm skriver om att uppfinna traditioner – “Inventing traditions”:

First and foremost, it may be suggested that they [uppfunna traditioner] are important symptoms and therefore *indicators of problems which might not otherwise be recognized* [förf. kurs.], and developments which are otherwise difficult to identify and to date. They are evidence. [...] Second, it throws a considerable light on the human relation to the past, and therefore on the historian's own subject and craft. *For all invented traditions, so far as possible, use history as a legitimator of action and cement of group cohesion.* [förf. kurs.]¹⁹

En återkommande del av sådana processer är *den historiske hjälten* (i Vasas fall kung Gustav II Adolf). Historikern Ulf Zander beskriver den politiska vikten hos historiska ”heroer” i allmänhet:

Behovet av trygghet och gemenskap förstärks om man sätter likhetstecken mellan dåtida heroer och de som hyllar dem. Utgångspunkten blir då att *de historiska förebildernas eftersträvnansvärda och tidlösa egenskaper skall överföras till nuvarande och kommande generationer* [förf. kurs.]. Det leder till en ovilja att godta alternativa tolkningar av den fastlagda historien, eftersom en omvärdering av nationens förflutna därmed också kräver en modifiering av den nationella identiteten.²⁰

Detta kan sammanfattas som att historia sällan konstrueras slumpmässigt. Aktörer väljer – medvetet eller omedvetet – att uppmärksamma delar av det förflutna som passar in i en större berättelse, som dessa anser relevant eller viktig.

Historiesyn i Sverige under 1950-talet

Tanken att 1950-talet var ett historielöst decennium är en förenkling, som problematiserats av Ulf Zander:

17. Edward Clason, Anders Franzén, *Wasa: Fynd och bärgning* (Stockholm 1959).

18. För en medianalys om 1961, se Kajsa Helsing Rydergård, *Dagen V för Vasa : Bärgningen av Vasaskeppet 1961 skildrat i två dagstidningar*, B-uppsats i historia (Malmö 2009).

19. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 2008), sid. 12.

20. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), sid. 28.

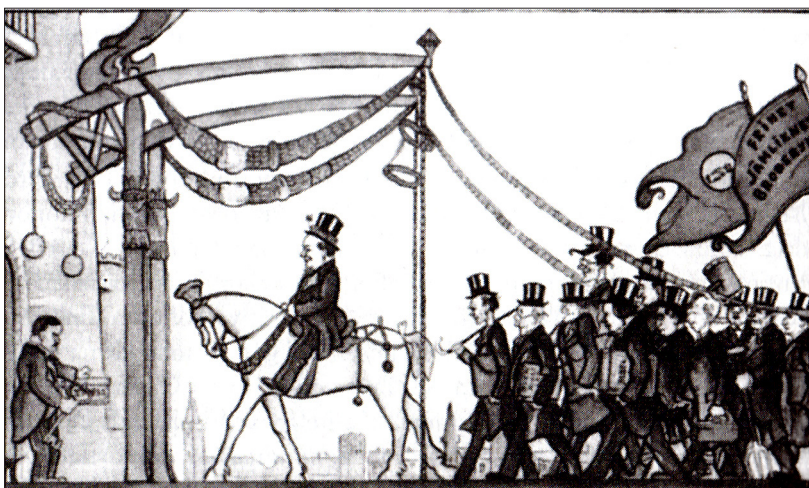
Perioden efter 1945 utmärktes av både ett stort intresse och ointresse för det förflutna i offentligheten. Medan svensk historia recenserats och debatterats flitigt och engagerat i medierna samtidigt som historisk litteratur fortsatt att sälja i stora upplagor, blev referenserna till det förflutna i politiken alltmer fåtaliga under årtiondena efter krigsslutet. Bland svenska politiker fick kunskaper om världen och Sverige av igår allt mindre betydelse.²¹

Decenniets historielöshet var alltså främst ett fenomen i det officiella, politiska Sverige. Anledningen var dels att den löftesrika framtiden sågs som mer intressant – dels erfarenheterna av andra världskriget, nationalsocialismen och fascismen. Dessa ledde enligt Zander till att "det tidigare dominerande ideologisk-nationella historiebruket definitivt gått i moralisk konkurs"²².

Inom den offentliga, politiska debatten sattes agendan av socialdemokratin, som (till högerens ökande oro) förknippades med framsteg och välstånd.²³ Men enligt Zander var situationen värre än så för högern: "Den var även tvungen att förhålla sig till socialdemokratiens reviderade ideologiska historiebruk."²⁴ Det nya samhället ställdes mot ett schablonmässigt tecknat, statiskt och steltnat *Fattig-Sverige*. Samma år som regalskeppet Vasa upptäcktes på strömmens botten (1956) öppnade utställningen "Ur den svenska fattigdomens historia" på Nordiska museet. Det moderna samhället ställdes mot den gamla, eländiga historien.²⁵ Zanders forskning visar alltså hur det förflutnas skiftande tider klumpades ihop till ett fattigt "förr". Men detta problematiseras av annan forskning. Även enligt socialdemokratin fanns vissa historiska perioder som var bättre – och sämre – än andra. Dessa kopplades ihop med ledande historiska gestalter, det vill säga främst kungar. Det ena exemplet är den socialdemokratiska synen på Gustav Vasa, som beskrivits av historikern Åsa Linderborg:

Gustav Vasa [har] alltid haft en speciell position i den socialdemokratiska historieproduktionen i så måtto att han som riksbyggare anses vara direkt jämförbar med Branting. [...] I ett tal 1933 hyllade Per Albin Hansson den gamle kungen som en "frihetens väldige kämpe".²⁶

Betydligt mer kontroversiell och utsatt för ideologiskt laddade omvärderingar var en annan kung, med direkt bäring på denna undersökning:

Skämtteckning från 1931
föreställande Per Albin Hanson
som Gustav Vasa.

ur Åsa Lindeborgs
*Socialdemokraterna
skriver historia*

21. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), sid. 319.

22. Ibid, sid. 326.

23. Ibid, sid. 325.

24. Ibid.

25. Ibid.

26. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000* (Stockholm 2001), sid. 285.

Stormaktskungen Gustav II Adolf. Denne personifierade från slutet av 1800-talet kampen om historien, såsom den stod mellan konservatism och socialdemokrati. Linderborg skriver att ”på 1910-talet återopades Gustav Adolf flitigt av konservativa intellektuella som Verner von Heidenstam, Rudolf Kjellén och Sven Hedin för att ingjuta nationalkänsla i svenskarna”²⁷ och fortsätter:

Gustav Adolf-kulten var med andra ord ett led i borgerlighetens kamp om det allmänna historiemedvetandet, som ytterst syftade till ideologisk hegemoni och samhällslugn.²⁸

Socialdemokratins mothegemoniska kamp blev en strid mot Gustav Adolf-legenden²⁹ och Gustav Adolf-firandet (6 december) ansågs av arbetarrörelsen vara en överklassdemonstration.³⁰ Kungen definierades med invektiv som ”snuskig”, ”krigslysten” och ”bödel”.³¹ Visserligen lugnades känslorna efter andra världskriget, eftersom Gustav II Adolfs inträde i 30-åriga kriget 1630 (med en stor dos välvilja) kunde tolkas som en prolog till kampen mot Hitler.³² Men ändå var stormaktskungen ännu under 1950-talet mycket omstridd. Ulf Zander skriver om detta:

Det hjälpte föga att högerledaren Gösta Bagge 1945 framhöll Gustav Adolfs-traditionen som mer aktuell och omistlig än någonsin. Den tilltagande kritiken mot storvulna hyllningar av hjältekonungarna ledde till att 1946 blev det sista året då Guldkonungen firades på Skansen. Året därpå upphörde Stockholmsstudenterna med att uppmärksamma Lützenminnet. Traditionen hölls vid liv såväl i Stockholm som på andra orter, men sjätte november-jubileerna utmärktes alltmer av ”ransonerad pompa”.³³

Den socialdemokratiska maktelitens misstro mot Gustav II Adolf manifesterades i Vasaprojektet 1956-1957 via en tydlig frånvaro av regeringsmakten i arbetet. Först i december 1958 uppvaktades statsminister Tage Erlander, angående finansiering av Vasabärgningen. ”Statsministern var mycket intresserad och förstående men förklarade att om statsmakterna beviljade medel nu skulle man binda sig för resten också”, skriver Gillis Claus.³⁴ Ett besök hos försvarsministern resulterade i att denne ”nämnde då att statsministern talat med honom och därvid varit orolig för att staten i fortsättningen skulle avkrävas medel för företagets slutförande”.³⁵ Framför allt var finansminister Gunnar Sträng ”negativt inställd till frågan”.³⁶ Claus gör ingen tolkning av ovanstående, men utifrån kunskapen om socialdemokratins syn på Gustav II Adolf kan statsmaktens hantering av Vasa ses som en *låt gå*-attityd.

Den socialdemokratiska eliten ville inte stödja projektet aktivt. Å andra sidan stoppades inte heller bärgningen, vilket hade varit möjligt. Jag kommer

Gustav II Adolf.
Bild: Wikicommons

27. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000* (Stockholm 2001), sid. 287.

28. Ibid, sid. 288f.

29. Ibid.

30. Ibid, sid. 293.

31. Ibid.

32. Ibid, sid. 294f.

33. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), sid. 340.

34. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 67.

35. Ibid.

36. Ibid.

i undersökningsdelen att återkomma till ideologisk socialdemokratisk kritik mot Vasaprojektet.

Regalskeppet som kungasymbol

Sedan upptäckten av Vasa på 1950-talet har fartyget ofta kallats för *regalskepp*. Nationalencyklopedin skriver om detta begrepp:

Regalskepp. Benämning för de största skeppen inom svenska örlogsflottan, som första gången förekom under Gustav II Adolfs regering i 1617 års skeppsgårdshandlingar. Regalskepp gavs oftast namn efter [de kungliga, förf. anm.] riksregalierna. Kända regalskepp är Äpplet, Svärdet, Nyckeln, Kronan och Vasa.³⁷

Begreppet är dock problematiskt eftersom Vasa aldrig benämndes som regalskepp i sin samtid, vilket uppmärksammats av historikern Jan Glete.³⁸ Istället är det under 1950-talet som Vasa började kallas för regalskepp, vilket kan tolkas som ett försök att stärka kopplingen mellan skeppet och kungamakten. Carl Olof Cederlund har studerat "regalskeppens" (och vikingaskeppens) roll i den svenska nationalistiska historieskrivningen. Med anledning därav har han myntat begreppet "Regalskepps-syndromet"³⁹, som "handlar om idealiseringen av det som brukar kallas den svenska stormaktstiden, och även av de äldre Vasakungarnas historiska roll"⁴⁰. Cederlund sätter *regalskeppet* i förbindelse med konservativ historiesyn och traditionella eliter:

Man kan mycket väl definiera de här skildrade föreställningarna kring [...] Regalskeppet som uttryck för en ideologi, baserad i det gamla samhället, i tiden före demokratin. [Regalskeppen] uttrycker på flera sätt samband med och ideologiskt stöd för gamla maktstrukturer. [...] De är fortfarande verksamma i en informell dimension, genom de traditionalistiska värde- och intressegemenskaper, som upprätthålls av starka samhällsgrupper.⁴¹

Cederlund pekar särskilt ut Vasa bland "regalskeppen" och antyder därmed ett politiskt motiv till bärgningen 1956-1961, utifrån ovanstående citat om *ideologiskt stöd för gamla maktstrukturer*. Fartyget betraktas "som *kungens skepp*, följaktligen är det också kungen bland skepp."⁴²

Kopplingen mellan Vasa och den svenska monarkin – då och nu – tas även upp av historikern Marika Hedin, som för övrigt är chef för Vasamuseet. I essän "Vraket som nationell symbol"⁴³ beskrivs symboliken kring Vasa utifrån en bild från 1961, då dåvarande kronprinsen Carl Gustaf, bara 14 år gammal, nonchalant betraktar vraket:

37. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "regalskepp".

38. Mejl till förf. från Marika Hedin, chef Vasamuseet (091102): "Jan Glete, som så tragiskt gick bort tidigare i år, ville att jag skulle se till att vi åtminstone i seriösa publikationer slutade använda 'regalskepp' om Vasa – eftersom termen i princip inte användes på 1620-talet, trots vad NE skriver."

39. Carl Olof Cederlund, *Nationalism eller vetenskap? Svensk marinarkeologi i ideologisk belysning* (Stockholm 1997), sid. 13.

40. Ibid, sid. 15.

41. Ibid, sid. 39.

42. Ibid, sid. 38.

43. Marika Hedin, "Vraket som nationell symbol", ur Marika Hedin, Åsa Linderborg, Torbjörn Nilsson (red.), *Bilden av Sveriges historia* (Stockholm 2005), sid. 258.

Prinsen är på plats bara några veckor efter att Vasa långsamt lyfts upp ovanför vattenytan. Hans koncentrerade blick antyder att han inte är helt ovan vid hamnmiljön. Som det anstår en blivande kung av kustlandet Sverige kan han en hel del om sjöliv och skepp. Och genom sin närvaro understryker han att landet inte längre behöver skämmas för Vasa. Nu kan skeppet åter ta sin plats i den svenska historien.⁴⁴

Detta anknyter till forskningen om monarkins betydelse i moderna demokratier, vilken har direkt bäring på Vasaprojektet. Statsvetaren Cecilia Åse skriver:

Genom att monarken så tydligt och konsekvent skrivs in i en position "över" politiken skapas en punkt bortom politik och meningsmotsättningar – men samtidigt vävs också enighet och det icke-politiska samman med det nationella. [...] monarken kan gestalta och förkroppsliga nationell gemenskap på ett sätt som varken uppfattas som politiskt eller som obehagligt nationalistiskt.⁴⁵

Kronprins Carl Gustaf betraktar Vasa 1961.

Foto: Wikicommons

Det är alltså möjligt att tolka *regalskeppet* Vasa ideologiskt, utifrån en konservativ och rojalistisk (monarkistisk) kontext.

Sammanfattning

Det finns omfattande existerande forskning som leder en bra bit framåt, inför undersökningen i denna uppsats. Forskningen om *inventing traditions* antyder en ideologisk bakgrund för Vasaprojektet 1956-1961. Tanken finner stöd i att det var den kontroversielle Gustav II Adolf – symbolen för historestriden mellan arbetarrörelse och konservatism – som förknippades med Vasa. Den påhittade benämningen "regalskepp" stärker dessutom kopplingen mellan *invented traditions* och den konservativa idévärlden kring *konungen*. Allt detta antyder ett möjligt ideologiskt motiv till bärgningen.

1.5. PROBLEMATISERING, SYFTE OCH FRÅGOR

Problematisering och syfte

Efter 1945 mötte, enligt Ulf Zander, "det reviderade socialdemokratiska historiebruket inget större motstånd från oppositionen"⁴⁶, det vill säga från den svenska högern och de traditionella och konservativa samhällseliterna. Men samtidigt som historien försvann ur den storpolitiska debatten fortsatte historisk litteratur att sälja i stora upplagor.⁴⁷

44. Marika Hedin, Åsa Linderborg, Torbjörn Nilsson (red.), *Bilden av Sveriges historia* (Stockholm 2005), sid 261.

45. Cecilia Åse, "Vi är överens: Om monarki och demokrati", ur Urban Lundberg, Mattias Tydén (red.), *Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag* (Stockholm 2008), sid. 63.

46. Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), sid. 326.

47. Ibid, sid. 319.

Via "regalskeppet" Vasa fanns möjligen en förbisedd möjlighet för konservativa aktörer: Att via ett brett och folkligt historiskt projekt återuppväcka historieskrivningen om *hjältekonungar*. Vasamuseet är idag norra Europas mest besökta museum – årligen passerar mer än en miljon människor från hela världen skeppshallen på *kungliga* Djurgården.⁴⁸ Detta faktum lyfter denna uppsats grundfråga till att handla om större saker än ett utställt gammalt vrak. Istället handlar frågan om ett utvalt förflutet som konstruerats om till nationell historisk identitet. Vasa har blivit en del av "vårt" kollektiva ursprung. Vasa är en viktig del av "Sverige".

Uppsatsens syfte är att ta reda på *hur det gick till* när beslutet om att bärga Vasa fattades. Detta utgör grunden för undersökningen. Om ett tillräckligt högkvalitativt resultat uppnås kan ny förståelse ges angående titelfrågan. Viktigt i sammanhanget blir att – utifrån tidigare forskning och problematisering – placera Vasabärgningen i sin historiska 1900-talskontext.

Frågeställningar

På operationell nivå kan följande frågor ställas:

- Vilka fattade beslutet att bärga Vasa?
- När fattades beslutet att bärga Vasa?
- Hur fattades beslutet att bärga Vasa?

Detta leder fram den analytiska fråga som utgör titelfrågan: *Varför bärgades Vasa?* Annorlunda formulerad och mer konkretiserad lyder den så här:

- Vad hade aktörerna att vinna på att bärga Vasa?

1.6. TEORI, METOD OCH BEGREPP

Teori

Beslutet att bärga Vasa är icke-officiellt. Istället utgör aktörerna bakom beslutet ett *nätverk* som skapades 1956 på initiativ av skeppets upptäckare Anders Franzén. Detta nätverk bestod av två traditionella eliter: Krigsmakten (marinen) och näringslivet. Jag har därför valt att använda *nätverksteori* i undersökningen. Nätverksteori har med framgång använts av Niklas Stenlås i avhandlingen *Den inre kretsen*⁴⁹, vilken även har fördelen att analysera en tid som ligger mycket nära bärgningen av Vasa (1940-talet). Stenlås är även en av författarna till häftet *History from a network perspective*⁵⁰, som hävdar att "the network concept has the advantage of being able to function both on the empirical level and on the theoretical level"⁵¹. Angående den empiriska nivån är nätverksteori mycket användningsbar när det handlar om informell maktutövning, vilket följande citat belyser:

[...] where attention previously has been paid to formal, normative and obvious aspects of politics, a network perspective directs attention to the informal, embedded and factual aspects of politics.

48. Enligt vasamuseet.se besöktes museet av 1 067 397 människor år 2007.

49. Niklas Stenlås, *Den inre kretsen* (Lund 1998).

50. Ylva Hasselberg, Leos Müller, Niklas Stenlås, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997).

51. Ibid, sid. 42.

A network perspective thus implies that *studies of formal politics are not enough, and it instead provides a key to the informal sides of political power* [förf. kurs.].⁵²

Stenlås har arbetat med begreppet *socialt kapital*⁵³, vilket kan ses som nätverkens motor och födoämne. I exemplet Vasa handlar det om en specifik form av socialt kapital, vilket jag väljer att kalla *kungligt kapital*. Kungamakten, dess strålgång och nätverksmedlemmarnas förmåga att generera – och konsumera – kungligt kapital var en central del av bärgningen av Vasa.

I undersökningsdelen som följer finns fortlöpande diskussion angående aktuella delar av använd teori.

Metod

Till grund för undersökningen ligger dels nätverksteori, dels att existerande forskning antyder en koppling mellan Vasabärgningen och aktörer med bindning till *traditionella eliter, rojalism* och/eller *konservatism*. Detta indikerar ett möjligt politiskt bakgrundsmotiv hos aktörerna. Jag närmar mig alltså källmaterialet med en hypotes, som givits av tidigare forskning. Detta anknyter till avsnittet ”Att finna mönster i det förflutna” i Knut Kjeldstadli bok *Det förflutna är inte vad det en gång var*:

Enligt [denna metod] skapar vi en ordning i virrvarret genom att komma med våra frågor, våra provisoriska hypoteser, vår förhandsteori till materialet.⁵⁴

Risken jag har att hantera i undersökningen är att jag omedvetet försöker bekräfta min hypotes. Metoden kräver alltså medvetenhet hos forskaren. Inte minst som den teoretiska grunden – nätverk – riskerar att skapa ett konspiratoriskt filter.

Praktiskt har jag gått igenom källmaterialet (inkluderat och exkluderat material) utifrån undersökningens syfte och frågeställningar. Jag har aktivt sökt ledtrådar till hur nätverket byggdes upp, hur det hanterade socialt kapital och hur det manövrerade bland vänner och fiender. Angående exkluderingar har jag exempelvis valt bort det mycket omfångsrika arkivmaterial som hanterar praktiskt-tekniska aspekter angående bärgningen. Angående resultatet av undersökningen söker jag en *motivförklaring*, vilken av Kjeldstadli definieras som att forskaren ”vill *förstå* vad som låg bakom en handling”⁵⁵. Detta anknyter till undersökningens metodologi, som är hermeneutisk. Enklare uttryckt har jag sökt komma de enskilda aktörerna så nära som möjligt, för att kunna analysera händelseförloppet.

52. Ylva Hasselberg, Leos Müller, Niklas Stenlås, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997), sid. 1.

53. Begreppet ”socialt kapital” härleds vanligen till den franske sociologen Pierre Bourdieu och dennes teori om det symboliska eller kulturella kapitalet, som han utvecklade genom analyser av det franska utbildningsväsendet. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”Pierre Bourdieu”.

54. Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund 1998), sid. 205.

55. Ibid, sid. 238.

Begrepp (i bokstavsordning)

Ideologiska tendenser

När undersökningen hanterar *ideologiska tendenser* hos aktörerna åsyftas inte nödvändigtvis partipolitisk tillhörighet. Tendenser kan även antydast av historiesyn (till exempel hur en aktör betraktar Gustav II Adolf), engagemang för traditionella eliter (till exempel kungamakten, krigsmakten eller storföretagen) eller liknande.

Konservatism

Jag använder mig av *Nationalencyklopedins* definition av konservatism:

Samhällsåskådning som karakteriseras av respekt för det hävdvunna och strävan att *bevara*, eller *förändra för att bevara*. [...] Som politisk åskådning eller partibärande ideologi har konservatismen utformats i olika historiska situationer till försvar för hotade värden.⁵⁶

Konservativ historiesyn

Med konservativ historiesyn avser jag en historiesyn som har bäring på begreppet konservatism, det vill säga överkommunikation av det goda i äldre tiders samhällssystem, idolisering av den svenska stormaktens *hjärtekonungar* (Gustav II Adolf, Karl X, Karl XII) och motstånd mot socialdemokratins historiesyn, där ett dåligt "förr" ställdes mot ett gott "nu".

Rojalism

Jag använder *Nationalencyklopedins* definition av rojalism, vilken anges som "meningsriktning som stöder kungadömet som politisk och social institution."⁵⁷

Socialt kapital / kungligt kapital

Traditionella maktkapitalformer är *politiskt* respektive *ekonomiskt kapital*, det vill säga makt via politiska ämbeten eller ekonomiska resurser (pengar). Stenlås definierar *socialt kapital* som "släktrationer, personliga kontakter, vänskapsband och förbindelser. Det sociala kapitalets värde avgörs av kvaliteten på dessa relationer och ju mer betydelsefulla kontakter desto högre kapitalvärde."⁵⁸ Tanken med *kungligt kapital* som en speciell form av socialt kapital utgår från den sista meningen i citatet ovan, angående *betydelsefulla kontakter*. Förbindelser med kungamakten ger innehavaren (en enskild person eller ett nätverk) status samt en identitet som kan kommuniceras både inåt och utåt, i syfte att utöva makt.

Traditionella eliter

Med traditionella eliter avser jag samhällsgrupper som traditionellt haft hög status och stor politisk makt, innan den svenska demokratin förverkligades 1917-1921. I undersökningen handlar det främst om *kungamakten*, *krigsmakten* och *storföretagen*

56. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "konservatism".

57. *Ibid*, uppslagsord "rojalism".

58. Niklas Stenlås, *Den inre kretsen* (Lund 1998), sid. 54.

I.7. KÄLLOR OCH KÄLLKRITIK

Det främsta källmaterialet är Anders Franzéns arkiv, vilket förvaras på Sjöhistoriska museet. Franzén var av olika skäl mycket noggrann med skrivet material. Källkritiska invändningar finns dock.

För det första är Franzénmaterialet tendentiöst. Anders Franzén var part i en infekterad och bitter konflikt. Men detta problem går att hantera, särskilt som konflikten inte blommade ut förrän 1959. Och då var bärgningsbeslutet redan taget. Undantaget är en innehållsrik PM som Franzén skrev 1979, betitlad *Några stolpar i förhistorien*⁵⁹. Då denna PM används som källa i undersökningen markeras det i texten, genom att året anges. För det andra – och allvarigare – har Franzén en tendens att ställa sig själv i centrum. Han initierar allt, han har samtliga idéer själv och så vidare. För att sammanfatta problemet, som är centralt angående de avgörande åren 1956-1957: Enligt Franzén *agerar* enbart han själv angående bärgningsbeslutet – alla andra *reagerar*. Det finns alltså en felmarginal i undersökningen. Risken finns att Franzéns roll överdrivs. Detta problem växer, då en nätverksanalys bör utgå från lämningarna av fler aktörer än som blivit fallet i denna uppsats. Å andra sidan är detta förhoppningsvis inget avgörande problem angående undersökningens resultat. Även om Franzéns roll framstår som större än vad som egentligen var fallet så kan vi ändå få fram användbara svar angående uppsatsens syfte och dess frågeställningar. För det tredje känner jag inte till hur Franzéns arkiv tillkom. Till saken hör att Franzéns änka fortfarande arbetar på Sjöhistoriska museets arkiv. Donerade Franzén arkivet själv eller har det sorterats upp av hans hustru?

Jag använder även arkivmaterial från Stockholms örlogsvarv och från chefen för marinens expedition. Detta förvaras på Krigsarkivet. Problemet med detta material är att bärgningsarbetet knappt nämns. Jag använder det alltså utifrån tanken att *tystnaden kan tala*, det vill säga *argumentum e silentio*, vilket Kjeldstadli beskriver som ”slutledning från tystnad”⁶⁰. Detta innebär ett problem. Vi kan inte säkert avgöra varför källor undviker att nämna specifika uppgifter.

Övriga källor är enstaka tidningsartiklar, riksdagsprotokoll, etc.

59. ”Några stolpar i förhistorien” daterad ”maj -79”, PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

60. Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund 1998), sid. 203.

2. UNDERSÖKNING

2.1. STOMMEN I NÄTVERKET

VILKA FATTADE BESLUTET ATT BÄRGA VASA?

Teori – att skapa ett nätverk

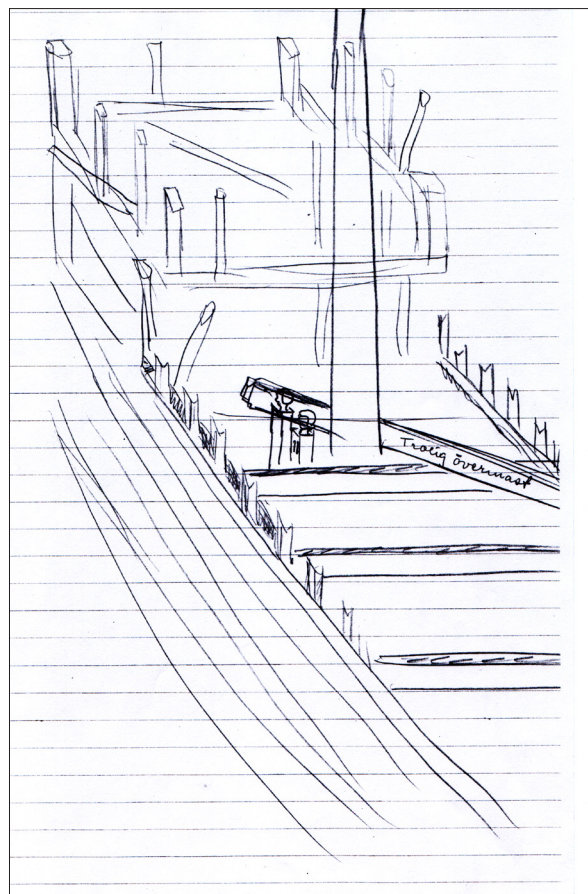
Niklas Stenlås skriver angående sin undersökning om den svenska ekonomiska eliten under 1940-talet att ett sådant nätverk ”kan inte förutsättas existera i sig. Den existerar genom sin förmåga att agera.”⁶¹ Samma sak gäller nätverket som genomdrev bärgningen av Vasa. I denna del av undersökningen studeras hur detta nätverk skapades 1956-1957 och vilka personer som inkluderades. Processen handlade om en jakt på likasinnade med nödvändiga resurser. Stenlås skriver:

Dessa resurser kan utgöras av tankesätt, vanor eller normer, tidigare prövade styrkeförhållanden, men också materiella tillgångar, många medlemmar, god organisation eller hög kompetens.⁶²

Vidare bestod nätverket framförallt av personer med teknikeridentitet: Ingenjörer respektive sjömilitärer – inklusive civilanställda vid marinen – med tekniska arbetsuppgifter. Tekniker (observera generaliseringen, vilken är problematisk) tenderar, enligt Stenlås, att förorda vad som kan beskrivas som upplyst despotism. Stenlås skriver att enligt ”teknikern” bör politisk makt ges åt ”elitgrupper som på grund av begåvning eller specialutbildning sitter inne med den kunskap som är nödvändig för att ett avancerat industrisamhälle skall kunna fungera [...]”⁶³. Detta antyder en koppling mellan teknikeridentitet och icke-demokratisk konservatism. Angående hur nätverk initieras skriver Stenlås, med flera, om hur detta sker via en enskild aktör – *entreprenören*:

The entrepreneur as a historical phenomenon must, in the light of the network perspective be reinterpreted. [...] The other qualities of the entrepreneur, as his/her social ability, have to be stressed. Also the drive towards improvement and expansion has to be sought in a group of individuals, rather than in the individual entrepreneur.⁶⁴

Den aktör – entreprenör – som vill utöva makt, men som av olika skäl måste göra detta informellt, har alltså en möjlighet i det som på modernt affärsspråk kallas för *nätverkande*.

Fältings första skiss av Vasa från 1956.

SSHM:s arkiv

61. Niklas Stenlås, *Den inre kretsen* (Lund 1998), sid. 43.

62. Ibid, sid. 45.

63. Ibid, sid. 295.

64. Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997), sid. 10.

Entreprenören Anders Franzén

År 1954 började privatpersonen och civilingenjören Anders Franzén på sin fritid att leta efter örlogsskeppet Vasa – ett av dussintals sjunkna skepp i Stockholms hamn. Att vraket efter Vasa existerade var välkänt. Frågan var dess exakta position. 1920 skrev historikern Nils Ahnlund en förstasidesartikel i *Svenska Dagbladet* om att vraket efter "Vasen, ett av Gustav Adolf stoltaste krigsskepp"⁶⁵ fanns på Strömmens botten (Franzén beklagade sig 1979 över att han "fick helt felaktiga tips av Ahnlund"⁶⁶ angående dennes karta i Svenska Dagbladet⁶⁷). 1955 skrev Franzén en PM om att hans sökande efter "Vasen" måste intensifieras, eftersom förlisningsplatsen hotades av tippning av schaktmassor i samband med arbeten i Stockholms hamn.⁶⁸ Lördagen den 25 augusti 1956 kröntes Franzéns sökande med framgång, då han lokaliserade vraket utanför Bleckholmen.⁶⁹

I detta läge hade Franzén möjligheten att via officiella vägar arbeta för skeppets bärgning. Av okänd anledning avstod han från denna möjlighet, kanske då han bedömde den som oframkomlig. Istället skapade *entreprenören* Franzén ett *nätverk*.

Marinen – nätverkets grund

Även långt efter andra världskrigets slut var marinens närvaro i Stockholms hamn påtaglig, via Stockholms örlogsvarv (ÖVS). 1945 var antalet anställda vid varvet över 1 200 personer. Verksamheten var dock hotad under 1950-talet, vilket innebar återkommande uppsägningar.⁷⁰ År 1969 skedde den slutliga nedläggningen.

Franzén skaffade målmedvetet kontakter på ÖVS, vilka utgjorde grunden för nätverket. Örlogsvarvet hade omfattande dykeriresurser, vilket Franzén behövde för att undersöka Vasa. En av hans ingångar var mariningenjören Curt Borgenstam som han kände "sedan Teknistiden"⁷¹, skrev Franzén 1979. Denna kontakt nämns redan i Franzéns PM från 1955, där han skrev att

Civilingenjören Anders Franzén (1918-1993) arbetade 1956 på oljebolaget Svenska Shell AB, men blev under bärgningsarbetets gång anställd på marinförvaltningen, där han fick ansvar för oljeinköp åt svenska flottan.

Foto: Vasamuseet

65. Nils Ahnlund, "Ett storhetsminne i Stockholms hamn – Örlogsmann från 1628 på Strömmens botten", *Svenska Dagbladet* (1920-08-29), sid. 1.

66. "Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

67. Ibid.

68. "Betr. 'Vasen' 1628", PM av Anders Franzén daterat "Jan 55". Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

69. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 14.

70. Exempelvis avskedades 100 anställda i februari 1958. Cirkulärorder nr 1, 12 feb 1958, "ÖVS, Varvschefens militärexpedition, varvsorder", 1958-1967 (volym 27), Krigsarkivet.

71. "Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

”Curre f.n. är C-mask på ÖVS”.⁷² Borgenstam introducerade honom för Bo Cassel, som skötte marinens dykericentral.⁷³ Därmed fick Franzén den eftersträvade tillgången till dykare, inklusive en annan centralgestalt i Vasaprojektet – den civilanställda dykarbasen Per Edvin Fälting. Franzén antecknade 1979 följande om kontakterna med Fälting och Cassel:

Fälting (ÖVS) som lärde mig mycket om dykeri och bärgning.
[...] Cassel ordnade en summarisk dykarutbildning åt mej [och]
ordnade så mycket Vasa-dykn. att han blev prickad.⁷⁴

Anteckningen säger en hel del om nätverkets initiala fas. Arbetet var informellt och regelvidrigt. Det var inte förenligt med statliga bestämmelser att marinens resurser skulle användas åt privatpersoners sökande efter sjunkna skepp. Men Franzén lyckades ordna sådana resurser ändå. Detta via inkluderandet i nätverket av en tredje centralgestalt i bärgningsäventyret – chefen för ÖVS, kommandör Edward Clason.

Via Clason fick nätverket i princip fri tillgång till örlogsvarvets dykare, övrig personal och materiel. Detta krävde dock ett godkännande från chefen för marinen (CM), som sedan 1953 var amiral Stig H:son Ericson. Godkännandet ordnades – enligt vad Franzén antecknade 1979 – via ett möte mellan Franzén och marinchefen⁷⁵, varvid denne ”uttalade sitt intresse för ett bärgningsförsök, förutsatt att detta arbete kunde samordnas med Marinens löpande utbildning av dykare”.⁷⁶

*Stockholms örlogsvarv 1942,
avbildat som skulptur på
Djurgården.*

Foto: Wikicommons

Den informella dimensionen i nätverkets hantering av marinens resurser understryks vid en genomgång av föredragningslistorna och ordergivningen hos ÖVS.⁷⁷ Trots att bärgningsarbetet angående Vasa var mycket omfattande 1956-1961 nämndes det inte i ordergivningen, med ett undantag. År 1959 bytte ÖVS varvschef. Några dagar efter bytet skickade den nye chefen – Gunnar Kremmer – ut följande order:

2/ Betr. Bärgningen av regalskeppet WASA

Enligt KMF instruktion för ÖVS beträffande bärgningen av regalskeppet WASA skall följande gälla. Såsom kontaktmän mellan bärgningsledaren och ÖVS tjänstgöra CF⁷⁸, CV⁷⁹ och ÖI/NVS⁸⁰.

72. "Betr. 'Vasen' 1628", PM av Anders Franzén daterat "Jan 55". Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

73. "Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

74. Ibid.

75. Ibid.

76. "Örlogsskeppet Vasa – Rapport beträffande VASA-fyndet per den sista december 1956 samt några reflektioner i samband med planerna för 1957", daterad "januari 1957". Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

77. Genomgången material är "ÖVS, varvschefens kansli, föredragningslistor", 1951-1963 (volymerna 2-3) samt "ÖVS, Varvschefens militärexpedition, varvsor-der", 1948-1967 (volymerna 26-28), Krigsarkivet.

78. CF = Chefen, fartygsavdelningen.

79. CV = Chefen, vapenavdelningen.

80. Okänd förkortning. ÖI kan betyda "överintendent".

Bärgningsledaren kan genom dessa framställa sina önskemål beträffande personal, materiel och övriga tjänster. Sammanhållande för kontaktmännen är CF.⁸¹

Alltså: Bärgningen av Vasa hade – av allt att döma – fortsatt fri tillgång till varvets resurser. Efter ovanstående order blev det åter tyst i örlogsvarvets dokument, angående denna aspekt av bärgningen.⁸² Detta anmärkningsvärda arbetssätt inom marinen angående bärgningen – tysta överenskommelser – gällde även relationen mellan Clason och chefen för marinen (CM). Clason skrev i en PM:

Då CM under 1958 ställde dykare till förfogande fortsatte jag på eget bevåg och utan egentligt uppdrag men med vederbörande myndigheters goda minne att gräva tunnlar och bärga fynd för att förbereda en bärgning.⁸³

Den 4 september 1956 inledde Fäلتing de första dykningarna på vraket, vilka pågick i fem dagar. Den 10 september skrev Franzén en PM (betitlad ”Draggning efter Vasa”⁸⁴) som exakt angav fyndplatsens position. Tre dagar efteråt kom den första uppmärksamheten i pressen, då *Expressen* publicerade en artikel med rubriken ”Dykare bärgar 1600-tals skepp vid Gröna lund”⁸⁵. Observera att artikeln inte vinklades på att skeppet *hittats* – istället var tanken redan i detta tidiga stadium att Vasa skulle *bärgas*:

Sedan 14 dagar tillbaka håller 15 man ur marinens dykarskola på med dykningar efter en fregatt, troligen från 1628, som på sin jungfruresa på Stockholms ström med 300 man gick till botten vid Beckholmen utanför Gröna Lund. Man hoppas nu att det gamla fartyget skall kunna bärgas.⁸⁶

Hela 15 man dök alltså på Vasa – en operation som därmed tog avsevärda resurser i anspråk. Men för att bärga Vasa räckte det inte med dykare. Det krävdes tung maskinell utrustning.

Lyftponton – via två öl på Mosebacke

Den 13 september 1956 – samma dag som *Expressen* publicerade artikeln om Vasa – åt Franzén lunch med Axel Hedberg, chef för rederikoncernen Broströms företag Bergnings- och Dykeriaktiebolaget Neptun (vanligen kallat Neptunbolaget eller enbart *Neptun*). Mötets informella karaktär – lunch med två öl – antyder att de bägge kände varandra sedan tidigare.

81. Varvsorder 5 maj 1959, ”ÖVS, Varvschefens militärexpedition, varvsorder”, 1958-1967 (volym 27), Krigsarkivet.

82. Övriga order om Vasa handlar om de bekymmer som uppstår när skeppet närmar sig vattenytan. Den 9 juni 1960 beordras personalen att inte vidröra fynd från Vasa. Den 21 oktober 1960 tackar prins Bertil ÖVS angående ett besök av ”XI:te Internationella historikerkongressen och V:te Internationella heraldikerkongressen”. Den 13 april 1961 instrueras personalen i en varvsorder, angående det slutliga lyftet samma månad. ÖVS, Varvschefens mil.exp. Serie B II, Varvsorder 1958-1962, volym 27, Krigsarkivet.

83. ”PM rörande Wasa, Wasanämnden och Clason”, daterat ”juni 1961”, SSHM 1964-, ser Ö, Sjöhistoriska museets arkiv.

84. ”Draggning efter VASA”, Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

85. ”Dykare bärgar 1600-tals skepp vid Gröna lund”, *Expressen* 1956-09-13.

86. Ibid. Vasa var ingen fregatt utan närmast ett slagskepp. Antalet personer ombord var 1628 inte 300 utan cirka 150 (varav 30-50 omkom).

Krognotan finns bevarad i Anders Franzéns arkiv och på baksidan – under den tryckta rubriken ”Det är alltid något av vår på Mosebacke” – har denne antecknat:

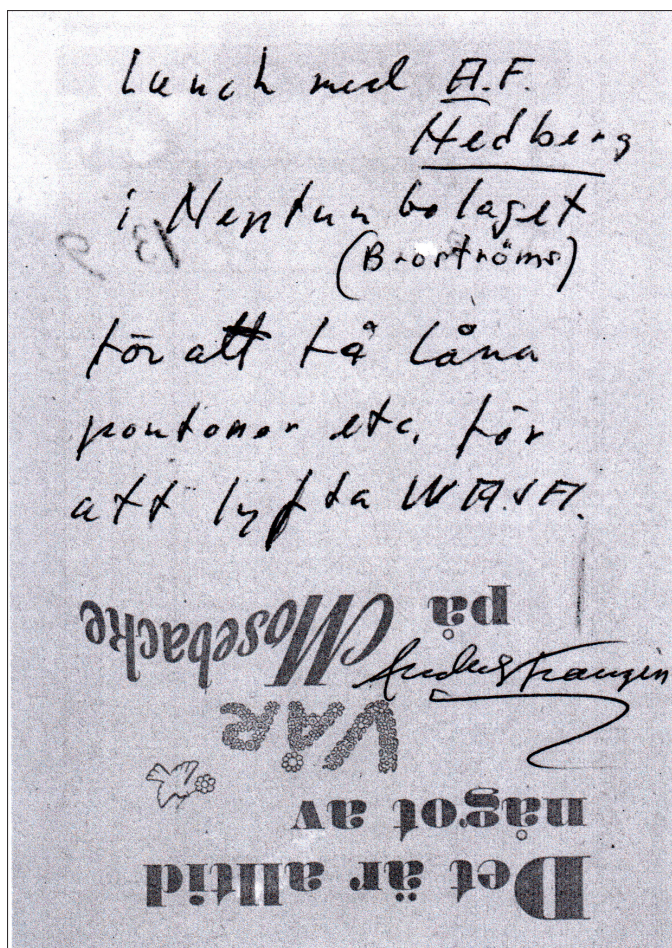
Lunch med A.F. Hedberg i Neptunbolaget (Broströms) för att få låna pontoner etc. för att lyfta WASA.
Anders Franzén⁸⁷

Franzén kommenterade detta 1979:

Sedan lunch på Mosebacke (har notan kvar) med Kapt Hedberg, Neptun, som lovade lyftförsöket, förutsatt att marinen fixade dykeriet och att jag for ner till Göteborg och orienterade Broströms [...]⁸⁸

Broströmskoncernen var under 1950-talet en betydande del av det svenska näringslivet. Detta via företag som Svenska Amerika Linien, Svenska Orientlinjen och Svenska Ostasiatiska Kompaniet samt – framför allt – det stora skeppsvarvet Eriksbergs Mekaniska Verkstad⁸⁹, som vid denna tid fortfarande var mycket lönsamt. Frågan blir ändå om Broströms 1956 förstod vilket gigantiskt projekt koncernen åtog sig att ta ansvar för, ”i stort sett gratis”⁹⁰, som Wasanämnden konstaterade då bärgningsarbetet var över i juli 1961.

Hur det än förhöll sig med detta godkände Broströmskoncernens ledare Dan-Axel Broström i september 1956 sin underlydandes erbjudande om lyftpontoner. Axel Hedberg blev därmed den fjärde centralgestalten i nätverket.

Lunch med A.F. Hedberg
i Neptun bolaget
(Broströms)
för att få låna
pontoner etc. för
att lyfta WASA.
Anders Franzén

Baksidan på Franzéns
krognota från 1956.

SSHM:s arkiv

87. Krognota, Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv. Anteckning förefaller ha gjorts i omedelbart samband med lunchen.

88. Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

89. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "Broströmskoncernen".

90. "PM beträffande uppsägningen av Kommendör Clasons anställningsavtal", av Fred Arnell, daterat "juli 1961", Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

Ideologiska tendenser hos nätverket

Anders Franzéns hade ett lidelsefullt intresse för Gustav II Adolf och stormaktstidens krigsflotta. Carl Olof Cederlund skriver:

He had developed an interest in the big warships of Sweden's Great Power Period already in his youth. The family lived on the coast, at Dalarö, during the summers, there were a number of wrecks of such ships (notably *Riksäpplet* and *Gröne Jägaren*) in the vicinity; relics of some of them could be seen around the village.⁹¹

Detta gick väl ihop med Franzéns politiska åskådning, som var konservativ och rojalistisk. John Cederblad, före detta vaktchef på Vasamuseet, hade långt efter bärgningen återkommande informella samtal med honom:

Anders Franzén var tydligt höger. Jag skulle beteckna honom som djupt konservativ. Framför allt var Franzén rojalist. Exempelvis återkom han alltid till samma historia: Det stora felet på Sverige var att man tagit bort kungakronorna från Skeppsholmsbron. Det hade gjorts av "vänsterfolk", enligt Franzén, som ansåg detta oerhört kränkande för både Sverige och kungahuset.⁹²

Den svenska marinen var – och förblev – även efter kriget en konservativ institution. Vidare fanns ett naturligt politiskt intresse hos marinens män att framhäva den svenska flottan och dess historia. Marinens verksamhet krympte efter kriget och Stockholms örlogsvärv var nedläggningshotat.

Liksom Franzén hade chefen för ÖVS, kommendör Edward Clason, ett stort historieintresse. Däremot finns ingen uppgift om Clasons politiska åsikter. Möjligen påverkades han av sin far – professor Sam Clason; historiker vid Lunds universitet, expert på stormaktstiden och framstående högerpolitiker (chef för ecklesiastikdepartementet 1923-1924).⁹³ Denne var extremkonservativ och engagerade sig för svenska krigiska äventyr, både i Norge 1905 och Finland 1918.⁹⁴ En levnadstecknare beskrev Clason i *Svenskt biografiskt lexikon* 1929:

[Sam Clasons] konservatism bars upp av en glödande fosterlands-kärlek. För vad han ansåg vara fosterlandets intresse fingo alla andra hänsyn vika, och när det syntes honom bliva åsidosatt, kunde han ge starka uttryck åt sin sorg och sin indignation. Försvarsfrågan var för honom en hjärteangelägenhet.⁹⁵

Även om Edward Clason inte alls måste ha omfattats av samma värderingar som sin far är det intressant att faderns krigsentusiasiska konservatism lyfts fram i källan.

Marinchefen Stig H:son Ericsons politiska profil antyds av att han i april 1941, tillsammans med dåvarande överbefälhavaren Olof Thörnell, in-

91. Carl Olof Cederlund, *Vasa 1: The Archeology of a Swedish Warship of 1628* (Stockholm 2006), sid 140.

92. Intervju med John Cederblad, Stockholm 091104. Idag är f.ö. kungakronorna åter monterade på Skeppsholmsbron.

93. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "Sam Clason".

94. R. Holm (med bidrag av B. Boëthius), "Clason, Sam", ur Bertil Boëthius (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, band 8 (Stockholm 1929).

95. Ibid.

för regeringen förespråkade svensk assistans till Nazityskland och Finland, angående det förestående kriget mot Sovjetunionen.⁹⁶ Inför kriget skrev han även den aktivistiska och antisovjetiska boken *Försvarsproblem kring Ålandsöarna*⁹⁷. Men även ledande socialdemokrater (som utrikesminister Rickard Sandler) delade 1939 aktivistiska tankar om Åland. Ericson tillhörde troligen inte marinens talrika extremhöger under kriget.⁹⁸ Däremot bör han ha varit hängiven rojalist. Omedelbart efter Vasas slutliga bärgning utnämndes han till förste hovmarskalk och därefter till riksmarskalk 1970-1976.⁹⁹

Broströmskoncernen hade en politisk profil, via den tidigare ledaren Dan Broström. Denne var visserligen liberal, men kom på kant med sina partikamrater, på grund av sin hårdföra kamp för en dramatisk upprustning av Sveriges flotta. Han beskrevs 1926 i *Svenskt biografiskt lexikon*:

[Dan Broström] 1914 inträdde i den Hammarskjöldska ministären för att medverka till flottprogrammets genomförande. Som sjöminister fick B. vid den andra riksdagen 1914 kontrasignera det största förslag till flottans förstärkande som i vår tid framlagts, innefattande förslag till nybyggnader under en tjugårsperiod och åsyftande bl. a. bildandet av en eskader av 8 stycken första klassens pansarbåtar [...].¹⁰⁰

Det kan inte anses som överraskande att ett av Sveriges ledande skeppsvarv såg som sitt intresse att det byggdes örlogsskepp i landet.

Intressant var för övrigt nätverkets syn på Vasa som fiasko. Här erbjöd Anders Franzén en ursäkt. Vasakatastrofen var varken Gustav II Adolfs eller den svenska flottans fel. Istället skrev han: ”VASA, som sannolikt var olämpligt dimensionerad, byggdes ej i flottans egen regi.”¹⁰¹ Detta med hänvisning till att Vasa konstruerades av holländska skeppsbyggare på det privatägda Stockholms skeppsgård.

Slutsatser

Vilka bärgade Vasa?

Nätverkets grund kan fastställas till fyra personer: ingenjör Anders Franzén, kommendör Edward Clason, dykarbasen Per Edvin Fälting och Neptunbolagets chef Axel Hedberg. En avgörande kontakt var chefen för marinen, Stig H:son Ericson.

96. Henrik Arnstad, *Spelaren Christian Günther* (Stockholm 2006), sid. 155.

97. Stig H:son Ericson, *Försvarsproblem kring Ålandsöarna* (Stockholm 1939).

98. Exempelvis var Ericsons företrädare Charles de Champs, marinchef 1937-1939, medlem av pronazistiska Riksföreningen Sverige-Tyskland. Tobias Hübinette, *Den svenska nationalsocialismen* (Stockholm 2002), sid. 203.

99. *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”Stig H:son Ericson”.

100. Axel Ramm, ”Broström, Daniel (Dan)”, ur Bertil Boëthius (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, band 6 (Stockholm 1926).

101. Rapport ”Örlogsskeppet Vasa”, daterad ”januari 1957”, Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

Angående nätverkets ideologiska tendens kan vi inte fastställa den som homogen. Istället bidrar nätverksmedlemmarna med personliga ideologiska inslag. Poängen blir att dessa inte står i opposition gentemot varandra. Följande element är aktuella:

- Teknikeridentitet.
- Konservatism.
- Rojalism.
- Historieintresse (särskilt fascination inför den ideologiskt laddade stormaktstiden och kung Gustav II Adolf).
- Engagemang för den svenska flottan (både historiskt och samtida).

Vi finner alltså – så långt vi kan tolka materialet – en av Stenlås beskriven gemenskap angående *tankesätt*, *vanor* eller *normer*. Vi finner också *resurser*, som *entreprenören* Anders Franzén målmedvetet eftersökte och fann för att nå sitt mål – att bärga Vasa.

2.2. MOTSTÅND OCH KUNGLIGT KAPITAL

NÄR OCH HUR FATTADES BESLUTET ATT BÄRGA VASA?

Teori – socialt kapital bland vänner och fiender

Valutan inom nätverksteori kallas *socialt kapital*. Medlemmar inkluderas beroende på sin förmåga att generera resurser, som inte måste vara materiella. Lika viktigt är kontakter med makthavare utanför det egna verksamhetsområdet, skriver Stenlås, med flera:

There is an inherent tendency for those in control of power to form ties to other power-holders, thus resulting in power networks. Exchange, as an important function in a social network, here plays a determining role. If a holder of power-resources is to accomplish anything outside his own power-domain he must develop contacts.¹⁰²

Syftet med denna typ av socialt kapital är att genomdriva den egna viljan, vilket förutsätter motstånd. Bilden av en yttre aktör (individ eller organisation) är även viktig angående ett nätverks självidentitet. Det behövs ett *dem* för att ett *vi* ska kunna existera. Nätverk bygger på spänningen mellan *inklusion* och *exklusion*.¹⁰³

I denna del av undersökningen använder jag en speciell form av socialt kapital, som jag kallar *kungligt kapital* – användandet av monarkin som informell maktresurs. Genom att stärka kopplingen mellan konungen och den egna identiteten kan en aktör (i Vasabärgningens fall *nätverket*) skapa ett *vi* som inkluderar kungen, monarkin och dess auktoritet. Stenlås skriver:

I samma ögonblick som en aktör talar om ”vi” [...] ”översätter” hon/han andra aktörers viljor till en vilja för vilken hon/han blir

102. Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997), sid. 8.

103. Ylva Hasselberg, Tom Petersson ”Nätverksbegreppets utveckling”, ur Ylva Hasselberg, Tom Petersson (red.), *”Bäste broder”: Nätverk, entreprenörskap och innovation i svenskt näringsliv* (Hedemora 2006), sid. 58.

uttolkare och företrädare. Därmed växer hon/han och blir starkare. [...] En aktör växer med de resurser som hon/han har tillägnat sig genom "översättningsprocesser".¹⁰⁴

Det finns med andra ord olika möjligheter för nätverk att navigera bland vänner och fiender. Dessa möjligheter kan med fördel kombineras.

Sjöhistoriska museet – motståndaren

En svåranalyserad aktör angående bärgningen av Vasa är Statens sjöhistoriska museum (SSHM) och dess styrande instans, SSHM:s nämnd. Franzén hade sedan 1951 god kontakt med intendenten vid museets örlogsavdelning, greve Edward Hamilton.¹⁰⁵ Detta angående undersökningar av vraken efter skeppen *Riksnickeln*, *Riksäpplet* och *Gröne Jägaren*.¹⁰⁶ Angående Vasa visade sig dock SSHM vara motsträvt – museet fick 1956-1957 rollen som nätverkets motståndare. Museichefen Gerhard Albe var enligt Franzéns PM från 1979 "rädd för Vasa"¹⁰⁷ och SSHM:s nämnd påpekade att man har "icke ansett sig kunna påtaga sig det slutliga ansvaret för fartyget"¹⁰⁸. Gillis Claus skriver om detta:

Sjöhistoriska museet intog under lokaliseringsarbetet och den förberedande dykarundersökningen en avvaktande hållning till projektet. Franzén var kritisk mot museiledningen för detta och har förklarat att museet närmast motarbetade projektet. Museidirektör Gerhard Albe och Hamilton tycks ha varit av den uppfattningen att man inte borde splittra museets mycket knappa resurser för fältarbeten.¹⁰⁹

Det är viktigt för förståelsen av Vasaprojektet att det bestod av två separata delar:

- Dels själva bärgningen (ett tekniskt arbete).
- Dels den arkeologiska undersökningen (ett vetenskapligt arbete).¹¹⁰

Detta innebar en potentiell konflikt, eftersom nätverket – med sin teknikerprofil – prioriterade bärgningsarbetet. I december 1956 oroade sig riksantikvarien över att "kompetenstvister" skulle uppstå "och bli besvärande".¹¹¹ Nätverket fruktade å sin sida tidsödande marinarknologiska undersökningar under vattenytan. "Ett sekundärt och tidsödande dykeriarbete kan möjligen

104. Niklas Stenlås, *Den inre kretsen* (Lund 1998), sid. 45.

105. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 22.

106. Intressant är för övrigt att Franzén redan 1953-1954 tycks ha haft kontakt med marinledningen, då flottans bärgningsfartyg Belos deltog i arbetet. Detta auktoriserades av chefen för kustflottan (CKF). Denne hette fram till 1953 Stig H:son Ericson!

107. Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

108. Protokoll från Vasanämndens första sammanträde, daterat 12 april 1957. Vasanämnden, nämndprotokoll. Volym A1 (1956-1961, inklusive Wasakommittén), Sjöhistoriska museets arkiv.

109. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 30.

110. Tillkommer projektet med konserveringen, som dock faller utanför denna undersöknings ramar.

111. Protokoll från sammanträde med SSHM:s nämnd, daterad 21 december 1956, Vasanämnden, nämndprotokoll. Volym A1 (1956-1961, inklusive Wasakommittén), Sjöhistoriska museets arkiv.

förutses”, skrev Franzén årsskiftet 1956-1957.¹¹² Undervattensarkeologi riskerade innebära att ögonblicket då Vasa skulle bryta vattenytan skulle dröja olidligt länge. Franzén såg som sin uppgift att ”rädda Vasa från utgrävning”, vilket ledde till att han – enligt honom själv – ”saboterade [...] utgrävningen tillsammans med Fälting”, eftersom han fruktade att ”åratals grävningar förestod”.¹¹³

Å andra sidan föraktades Anders Franzén av den svenska arkeologkåren. Vasaprojektet benämndes av arkeologen Mårten Stenberger som en ”vandali-
sering av dilettanter”¹¹⁴. Det ansågs att Vasa inte borde bärgas. Istället borde skeppet ligga kvar på havsbotten i väntan på framtida, bättre marinarkeo-
logiska metoder. Vasabärgningen kritiserades 1961 av arkeologen Erik Nylén:

Skattsökarromantik och arkeologi ha i verkligheten mycket litet
med varandra att göra. Allmänheten har dock svårt att acceptera
detta faktum. I än högre grad gäller detta om den unga veten-
skapsgren som kallas marinarkologi.¹¹⁵

Detta med hänvisning till ”det väldiga Wasaprojektet”.¹¹⁶

Makten över Vasakommittén

I ett sammanträde med Marinens museikommitté 25 september 1956 deltog chefen för Sjöhistoriska museet. Bärgningen framstod som problematisk, eftersom ”några riktlinjer för den finansiella frågans lösning ej uppdragas vid detta sammanträde”¹¹⁷. I klartext: Varifrån skulle pengarna komma? Franzén nämnde detta i en rapport¹¹⁸, som i övrigt mest handlade om praktiska, tekniska frågor angående bärgningen – vilket bekräftar att bärgningsplanerna var långt framskridna årsskiftet 1956-1957.

Franzén föreslog att ”en kommitté” snarast bör tillsättas, ”för att undvika anledning till kritik”.¹¹⁹ Det finns dock anledning att tro att idén om kommittén inte var Franzéns. Vid det här laget fanns många som ansåg att Vasaprojektet behövde formaliseras. Inte minst SSHM, som tillsammans med Kungliga Marinförvaltningen (KMF) tillsatte Vasakommittén den 25 februari 1957. Nätverket kunde dock behålla greppet även i den nya situationen. Fem av kommitténs åtta ledamöter var knutna till nätverket, bland dem kommitténs ordförande – Edward Clason. Andra ledamöter var Anders Franzén och Axel Hedberg. De ledamöter som inte tillhörde nätverket var representanterna för Stockholms stadsmuseum (Hans Hansson) respektive riksantikvarieämbetet/SSHM (Arne Strömberg) samt kommitténs sekreterare Gillis Claus.¹²⁰

112. Rapport ”Örlogsskeppet Vasa”, daterad ”januari 1957”, Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

113. ”Anders Franzéns kritik av Wasanämnden 22 november 1960”, Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

114. Mejl till författaren från fil. dr. Magnus Alkarp, 091127.

115. Erik Nylén, ”Marinarkologi en nödvändig erfarenhet”, ur tidningen *Fornvännen*, 1961. Publicerad på http://fornvannen.se/pdf/1960talet/1961_040.pdf.

116. Ibid.

117. Rapport ”Örlogsskeppet Vasa”, daterad ”januari 1957”, Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

118. Ibid.

119. Ibid.

120. Vasakommitténs ledamöter presenteras i dokumentet ”Vasakommittén”, daterat 25 februari 1957 (i original 20 februari, men datumet ”20” är överstruket och ersatt med ”25”), Wasanämnden, nämndprotokoll. Volym A1 (1956-1961, inklusive Wasakommittén), Sjöhistoriska museets arkiv.

För att ytterligare säkerställa nätverkets vilja tog Clason helt kommandot över kommitténs arbete. Cederlund skriver:

As Chairman of the Committee, Commodore Edward Clason took the initiative in the events that followed, and this probably did much to determine the outcome. In a memorandum addressed to the members of the members of the Committee in mid-May [1957], he explained that instead of calling Committee meetings he would be distributing progress memoranda. Meetings would be held when there was business that needed discussing. Such matters were to be reported to the Secretary. Otherwise Clason contacted Committee members on an *ad hoc* basis.¹²¹

Allt som allt såg Clason till att Vasakommittén under sin existens 1957-1959 endast höll tre möten.¹²²

Kungen kopplas in

Det enda problem som återstod för nätverket, innan bärgningen kunde starta på allvar, var motståndet från framför allt SSHM. Franzén gjorde 1979 en anteckning om detta:

Sen började div bromsar slås till på helt olika grunder. [...] Föreslog då Clason att gå till Kungen, som han gjorde med förtjusning. Träffade sen (i heml.) Kungen + Adj och fixade brevet från Kungen till mej med HM:s förhoppning om totalbärgning. (Vilket ej var min ursprungliga avsikt).¹²³

Kungen överträffade alltså Franzéns förväntningar, enligt vad denne påstod senare. Kungabrevet finns bevarat i Franzéns arkiv:

Stockholms slott den 1 mars 1957

[adressat]

Härmed har jag äran återsända Edra handlingar rörande skeppet Vasa. H.M. Konungen har sett igenom handlingarna och uttryckt Sitt intresse för projektet, samt emotser en orientering, då planerna för skeppets bärgning tagit fastare form.

På Nådigt uppdrag

[namnteckning]

Tore Lundberg,

Major, vakthavande adjutant¹²⁴

121. Carl Olof Cederlund, *Vasa 1: The Archeology of a Swedish Warship of 1628* (Stockholm 2006), sid. 193.

122. *Ibid.*

123. I detta citat syns tydligt den källkritiska problematiken, utifrån Franzéns vilja att överdriva sin egen betydelse i efterhand. Även Clasons besök hos kungen ska ha varit Franzéns idé, vilket förefaller osannolikt: Franzén ville säkert helst träffa kungen själv. "Några stolpar i förhistorien" daterad "maj -79", PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

124. Brev till Anders Franzén daterat "1 mars 1957", Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

På brevet har Franzén (okänt när) antecknat med blyerts:

Det var detta som satte fart på jobbet
Fick mycket kritik för denna aktion!
Af¹²⁵

Frågan blir hur nätverket kunde få direktkontakt med kungen personligen. En gissning är att kontakten initierades via chefen för marinen, Stig H:son Ericson. Denne hade via sitt arbete fortlöpande kontakt med kungamakten. Hur det än förhåller sig med de initiala kontakterna så blev kungen tidigt central i projektet. Han lät sig exempelvis filmas tillsammans med Anders Franzén i ett journalklipp, som än idag visas i *Filmen om Vasa*¹²⁶ på Vasamuseet. Den ivrigt bugande och leende Franzén visar i filmen Gustaf VI Adolf en ritning över skeppet och kungen ger bärgningen sin tydliga välsignelse.

Nätverkets investering i kungligt kapital innebar även en finansiell lösning, när gratisresurserna från marinen och Neptunbolaget (Broströms) inte längre klarade behoven. Det behövdes kontanter. I februari 1959 erhöll projektet 35 000 kronor från Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond.¹²⁷ Därmed vidgades näringslivets intresse för att ge projektet ekonomiskt stöd (idag skulle vi kalla det *sponsring*). Omedelbart efter den kungsliga donationen gick Wallenbergstiftelsen in med 100 000 kronor¹²⁸, varpå en förmögen privatperson – direktör Adolf E Carell – fyllde på med ytterligare 100 000 kronor. Carells politiska tillhörighet på högerkanten indikeras för övrigt av hans medlemskap i pronazistiska Riksföreningen Sverige-Tyskland 1942-1943.¹²⁹

Åren 1960-1961 försåg kungen bärgningsprojektet med 1,2 miljoner kronor ”av lotterimedel”.¹³⁰

Socialdemokratiska synpunkter på bärgningen

I uppsatsens inledningsdel refererades den socialdemokratiska maktelitens anmärkningsvärda frånvaro i projektet 1956-1957. Denna frånvaro var dubbel till sin natur: Statsmakten ignorerade Vasa och nätverket undvek kontakt med statsmakten (Franzén nämner inte regeringen i källmaterialet jag gått igenom).

När kontakt till slut blev nödvändig i december 1958 – på grund av pengabrist – avvisades Edward Clason av Tage Erlander och Gunnar Sträng.¹³¹ Å andra sidan lade inte regeringen krokben för projektet, vilket de hade kunnat göra (exempelvis genom att förbjuda marinen att tillhandahålla gratis dykeriresurser). Kanske strävade regeringen efter en god relation med Gustaf VI Adolf, som tydligt tagit projektet under sina vingar. I sådana fall blev återigen nätverkets innehav av kungligt kapital avgörande.

Att ideologisk socialdemokratisk kritik mot projektet existerade blev tydligt först mot slutet av 1961 (efter den slutliga bärgningen 24 april samma

125. Brev till Anders Franzén daterat "1 mars 1957", Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

126. *Filmen om Vasa* har funnits i flera versioner sedan 1960-talet. Den nuvarande versionen är producerad 1996. Regi Anders Wahlgren.

127. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 14.

128. Ibid.

129. Tobias Hübinette, *Den svenska nationalsocialismen* (Stockholm 2002), sid. 203.

130. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 15.

131. Ibid, sid 66f.

år), då statliga medel – till slut – skulle ställas till förfogande, angående ett ”slutligt omhändertagande och utställande”¹³² av Vasa. Den socialdemokratiska riksdagsledamoten John Lundberg i Uppsala protesterade i en motion i andra kammaren:

Att man 1961 ska skall offra många miljoner på att bärga och skapa gloria kring ett felkonstruerat regalskepp, som hade sitt upphov i en del storhetsgalna personers fantasi på 1600-talet, men som kostade vårt land så många människoliv och hårda ekonomiska påfrestningar, kan inte vara rimligt. [...] Om privatpersoner är roade av att syssla med hobbyverksamhet, kan det vara dem obetaget att betala därför. Samhällets ekonomiska och personella resurser måste kunna användas på ett vettigare sätt.¹³³

Motionen visar att den ideologiska socialdemokratiska skepsisen mot Gustav II Adolf var aktuell ännu 1961. Men detta år hade bärgningen av Vasa antagit gigantiska mediala proportioner och den socialdemokratiska eliten böjde sig inför vad som måste ha uppfattats som folkviljan. Den 1 december 1961 ställde riksdagen 2,7 miljoner kronor till projektets förfogande.

Men John Lundbergs motion har en annan och för denna undersökning viktigare dimension. Observera att Lundberg – som enda samtida källa – refererade till varför Vasa överhuvudtaget bärgades! Skeppet hade, enligt Lundberg, ett syfte som förefaller ideologiskt: Det skulle ”skapa gloria” kring ”en del storhetsgalna personers fantasi på 1600-talet”, det vill säga Gustav II Adolf. Påståendet dementerades inte i svaret Lundberg fick av statsutskottet. Istället svarades att skeppet hade ett värde ”ur sjöhistorisk och allmän och kulturell sympunkt”¹³⁴.

Slutsatser

När fattades beslutet att bärga Vasa?

Den 2 september 1957 påbörjades muddringen för den första tunneln för dragning av lyftvagnar under vraket.¹³⁵ Därmed hade bärgningsarbetet startat. Vi kan alltså säkerställa den avgörande perioden i projektet till tiden augusti 1956 (Vasa upptäcktes) till september 1957 (bärgningsarbetet påbörjades). En exakt tidpunkt är omöjlig att ange, men centrala händelser var dels Franzéns lunch med Neptunbolagets chef Axel Hedberg 13 september 1956, dels hovets brev till Franzén, daterat 1 mars 1957. Skepticism mot bärgningen kvarstod även därefter, men kunde lätt övervinnas av nätverket.

Hur fattades beslutet om att bärga Vasa?

Nätverket använde skickligt de resurser som stod till buds för att genomdriva bärgningsbeslutet. Detta skedde till stor del i det fördolda, vilket inte inverkar på beslutsfattandets effektivitet. Framför allt utnyttjade nätverket sitt *kungliga kapital* i processen. Inte ens en skeptisk socialdemokratisk maktelit ansåg det mödan värt att stoppa projektet. När en ideologisk socialdemokratisk protest kom var det för sent – skeppet stod då redan på land. Intressant

132. Kungl. Maj:ts proposition nr. 176 år 1961, Riksdagsbiblioteket.

133. Motion i andra kammaren, nr 820 år 1961, Riksdagsbiblioteket.

134. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 209.

135. Ibid, sid 14.

är dock att denna kritik mot Vasa poängterade att skeppets bärgning utgjorde en metod att glorifiera den kontroversielle Gustav II Adolf, som idoliserats av konservatismen.

2.3. DET BITTRA SLUTET

NÄTVERKSMEKANISMER KRING EXKLUDERING

Teori – om att bli utsparkad

Inkludering i nätverk är en kontinuerligt pågående process, där medlemmarna ständigt provas. Stenlås skriver att ”position inom nätverket avgörs inte, som i hierarkin, av formella positioner utan av social status och kontroll av resurser”¹³⁶. Detta innebär att deltagandet i nätverk innebär risker, enligt Stenlås:

Processen kräver ömsesidigt deltagande och båda deltagarna måste, en i sänder, utsätta sig först för risken att svikas (sätta något på spel) och sedan för prövningen att bedra (sätta det egna intresset före relationen).¹³⁷

Situationen kompliceras ytterligare av att det är svårt att skilja mellan privata och professionella relationer i nätverk.¹³⁸ Därmed introduceras det viktiga nätverksbegreppet *tillit* (på engelska “trust”). För att åtnjuta och ge tillit måste medlemmen i nätverket acceptera vissa sociala spelregler:

För att kunna förvänta sig att andra skulle lyssna välvilligt och ställa resurser till förfogande [socialt kapital, förf. anm.], måste man själv vara beredd att lyssna välvilligt på förfrågan om bistånd och vara beredd att ställa resurser till förfogande.¹³⁹

Om en nätverksmedlem fallerar i att tillhandahålla tillräcklig mängd socialt kapital riskerar denna att tilliten försvinner. Resultatet blir exkludering.¹⁴⁰

Wasanämnden

Den 30 september 1959 grundades Vasakommitténs efterföljare: Wasanämnden. Bärgningsorganisationen lyftes till en helt ny nivå. Kungens brev angående nämnden höll en helt annan ton än brevet till Franzén 1957. Nämndbrevet inleddes med orden:

GUSTAF ADOLF, med GUDS Nåde, Sveriges, Götes och Vendes KONUNG. Vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud Allsmäktig.¹⁴¹

136. Niklas Stenlås, *Den inre kretsen* (Lund 1998), sid. 48.

137. Ibid, sid. 53.

138. Ibid, sid. 243.

139. Ibid, sid. 233.

140. Ylva Hasselberg, Leos Müller och Niklas Stenlås, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997), sid. 6.

141. Brev från kungen, daterat ”den 30 september 1959”, kopia i Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

Kungen befallde att ”det fortsatta arbetet med bärgningen av regalskeppet Wasa skall handhas av en särskild nämnd, Wasanämnden”¹⁴² som dessutom skulle överta ”dispositionsrätten till regalskeppet Wasa”¹⁴³ från marinförvaltningen. Kommendör Clason kopplades bort från ledarskapet, som istället övertogs av ”Hans Kungl. Höghet Hertigen av Halland herr Bertil Gustaf Oscar Carl Eugen”¹⁴⁴, det vill säga prins Bertil. Anders Franzén blev visserligen ledamot av nämnden, men var å andra sidan där som ensam kvarvarande av nätverkets ursprungliga kärna.

År 1960 bildade Wasanämnden en stiftelse, för insamling av pengar till projektet: *Wasa Rediviva*.¹⁴⁵ Styrelsen för stiftelsen bestod av hela 53 personer, inklusive stora delar av den svenska näringslivseliten.¹⁴⁶ Här återfanns storföretag som Atlas Copco, Handelsbanken, Svenska Cellulosa, Facit, Kockums, Philips, SKF, LKAB, Skandia, Salén, Sparbanken, Bofors, Svenska Tändsticks AB och Skånska cement. Även tunga institutioner som SAF, LO, KF och industriförbundet fanns representerade.

Nätverkets arbete angående kungligt kapital hade efter knappa fyra års arbete gett handfasta resultat, i fråga om resurser. Å andra sidan hade dessa investeringar i kungligt kapital resulterat i att kungamakten – symboliserad av prins Bertil – år 1959 tog kontroll över projektet. Nätverkets ursprungliga kärna förlorade sitt herravälde.

Exit Franzén

Den 28 oktober 1960 – några månader innan Vasa skulle bryta vattenytan – skrev Gillis Claus (administratör i Wasanämnden), ett fientligt formulerat brev till Anders Franzén.¹⁴⁷ Franzén beordrades att sluta kalla sig ”initiativtagare till Wasaprojektet”¹⁴⁸. Claus klargjorde även att Franzén egentligen inte hade något i Wasanämnden att göra:

Du bör betänka att Du insatts i nämnden såsom en honnör för Ditt arbete med Wasa, men att Dina insatser bestått mindre i praktisk rådgivning, än i från kritik.¹⁴⁹

Franzéns kritik hade primärt handlat om huruvida skeppet borde stavas ”Wasa” alternativt ”Vasa” (Franzén förordade det senare alternativet). Konflikten ledde till att Anders Franzén i ett brev till kungen begärde att ”i underdånighet hemställa om befrielse från mitt uppdrag som ledamot i Wasanämnden”¹⁵⁰. Detta kunde dock inte nämnden godkänna: Bärgningen hade vid det här laget blivit en riksangelägenhet med intensiv massmediabevakning. Och Franzén personifierade Vasa (han skrev till och med att ”Jag är

142. Brev från kungen, daterat ”den 30 september 1959”, kopia i Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

143. Ibid.

144. Ibid.

145. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 14f.

146. Ibid, sid 361f.

147. Brev från Gillis Claus till Anders Franzén, daterat ”den 28 oktober 1960”, Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

148. Ibid.

149. Ibid.

150. Brev ”Till Konungen” från Anders Franzén, daterat ”den 31 oktober 1960”, Anders Franzéns arkiv (1996:9), korrespondens 2, 1950-tal, (E1), Sjöhistoriska museets arkiv.

Vasa”¹⁵¹ i en bitter kommentar till Claus brev). Detta ledde till den intressanta situationen att Franzén utåt – inför TV-kamerorna – representerade projektet, samtidigt som det interna arbetet präglades av fiendskap. Det är utifrån detta vi bör beakta Franzéns TV-uttalande i april 1961, som citerades i denna uppsats inledning:

Anders Franzén, initiativtagare. Det är ju en märklig känsla att stå här, mitt inne i tidigt 1600-tal. Men om man bortser från det känslomässiga så har det ju gått precis som vi fyra här planerade redan 1956.¹⁵²

Utifrån Gillis Claus brev framstår trots att Franzén kallar sig ”initiativtagare” i TV i sitt rätta sammanhang. Franzén var inte heller ensam om att exkluderas 1960-1961, vilket kastar ljus över hans markering om ”vi fyra” (Franzén, Clason, Hedberg och Fälting) i citatet ovan.

Exit Clason

Efter sin avgång som chef för Stockholms örlogsvarv 1959 blev Clason ansvarig för Wasanämndens tekniska sektion, vilket inkluderade ledarskap för konserveringsarbetet. Wasanämndens VD Fred Arnell skrev 1961 ”beträffande uppsägningen av Kommendör Clasons anställningsavtal”¹⁵³ att:

[...] det visade sig rätt snart att han inte räckte till härför utan denna tekniska detalj anförtröddes en på detta speciella område bättre kvalificerad person. Likaså befriades Clason i ett något senare skede från arbetet med registrering av de bärgade lösa fynden.¹⁵⁴

När bärgningen väl var över i april 1961 begärde Clason en tjänst som konsult, vilket Wasanämnden ansåg ”icke kunna ifrågakomma. Icke heller ansåg sig nämnden kunna medverka till tillskapande av en ny befattning varav reellt behov f.n. icke bedömdes föreligga.”¹⁵⁵

Slutsatser

Exkluderingen av Franzén och Clason bekräftar nätverksteorins hypoteser, angående kravet på medlemmar att kontinuerligt tillföra socialt kapital. Inför detta krav står till och med centralgestalter maktlösa. Franzén och Clason klarade inte längre att tillfredsställa kraven på *social status och kontroll av resurser* och åkte ut. För Franzéns del inleddes denna process egentligen redan vid Vasakommitténs start 1957, då han inte fick bli kommitténs ordförande. Därmed förlorade han ledarpositionen i projektet till ”CÖVS (Clason) som naturlig men tveksam ordf.”¹⁵⁶, som Franzén skrev 1979.

151. ”Anders Franzéns kritik av Wasanämnden”, PM daterat ”22 nov 1960”, Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

152. SVT:s webbplats, *Öppet arkiv*, http://svtplay.se/v/1392744/oppet_arkiv/ombord_pa_vasa_ett_historiskt_ogonblick_cb

153. ”PM beträffande uppsägningen av Kommendör Clasons anställningsavtal”, av Fred Arnell, daterat ”juli 1961”, Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

154. Ibid.

155. Ibid.

156. ”Några stolpar i förhistorien” daterad ”maj -79”, PM skriven av Anders Franzén. Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

Utifrån Franzéns och Clasons perspektiv skapade de 1956-1957 ett monster som 1960-1961 förtärde dem. I Franzéns fall ledde processen till en identitet som rättshaverist¹⁵⁷ inom den värld som skeppet Vasa utgjorde efter bärgningen. Grunden i detta syns i kravet på en nätverksmedlem angående att *vara beredd att lyssna välvilligt på förfrågan om bistånd och vara beredd att ställa resurser till förfogande.*

Måhända var Franzén alltför självsäker, angående sin roll som Vasaprojektets ledargestalt? Kanske trodde han sig sitta så säkert att han inte behövde leverera?

157. Spåren av denna identitet är många och långgrandiga i hans arkiv. Se exempelvis Franzéns sjuksidiga PM "Sjöhistoriska museet och Anders Franzén 1964-1991", daterat "1992", Anders Franzéns arkiv (1996:9), Handlingar rörande namngivna skepp (F3:7-8), Sjöhistoriska museets arkiv.

3. DÄRFÖR BÄRGADES VASA

3.1. INLEDNING

Det vilar en världsunik marinarkeologisk skatt på Östersjöns botten, bestående av tusentals skeppsvrak från medeltiden och framåt. Välsignelsen består i det bräckta vattnet, som omöjliggör livet för skeppsmasken – *Teredo Navalis* – vilken i andra hav konsumerar trävrak på kort tid. I Östersjön blir de kvar, som sjunkna tidsmaskiner. Ingångar till det förflutna, kompletta med mer eller mindre intakta historiska miljöer.

Vasa utgjorde 1956 något som på dykarslang kallas för *Kalle Anka-vrak*. Precis som när seriefigurer hittar skattskepp, stod Vasa bevarat och upprätt på Strömmens botten – komplett med rekvisita som kranier, kanoner och så vidare. Jag har själv som dykare upplevt sådana vrak. Mitt mest minnesvärda dykarögonblick var då jag utanför Oxelösund på 20 meters djup närmade mig ett segelfartyg, som med lätt slagsida och med intakta master stod på havsbotten. Det såg ut som fartyget gick för segel, med en bris akter om tvärs. Detta skepp hade något gemensamt med den övervägande majoriteten av Östersjöns vrak: Det var ett handelsfartyg.

Ur forskningssynpunkt har dessa handelsskepp oftast mer att berätta om det förflutna än örlogsskeppen. Men de är inte lika spektakulära och dramatiska som exempelvis Vasa. Allt detta anknyter till gåtan om varför just Vasa blev det enda skepp som bärgades, av alla dessa vrak på Östersjöns botten.

*Vasadykare med kranium
från fartyget.*

Foto: Vasamuseet

3.2. SLUTSATS

Genom att applicera nätverksteori, framförallt utifrån Niklas Stenlås forskning angående svenska eliter, kastar undersökningen om Vasabärgningen nytt ljus på processen. Svaret på uppsatsens titelfråga blir:

Vasa bärgades därför att ett välorganiserat och ideologiskt homogent (konservatism, rojalism, etc) nätverk 1956-1957 effektivt genererade och utnyttjade socialt kapital – inte minst kungligt kapital – för att på informella vägar nå sitt mål. Genom ett konstant tillförande av kungligt kapital nåddes under processen en punkt, då projektet till och med kan betecknas som kungligt (Wasanämnden). Detta ledde till hårdhänta exkluderingar, vilket också är i enlighet med nätverksteori, eftersom vissa nätverksmedlemmar inte längre förmådde bidra med det kapitaltillskott som krävdes av dem i den nya situationen.

Dock är det möjligt att komma ännu längre än detta svar, med hjälp av problematisering och analys.

3.3. VAD HADE NÄTVERKET ATT VINNA?

En viktig ledtråd är lätt att förbigå i källmaterialet – frågan ”varför ska vi bärga Vasa?” ställs aldrig av aktörerna själva. Svaret ansågs självklart och underförstått, vilket gör det svåridentifierat i efterhand.

Det kan naturligtvis tänkas att nätverket inte hade fler idéer kring bärgningen 1956-1957 än att Vasa var det mest extraordinära vrak de hittat och att det måste upp. Det låg dessutom på ett lättåtkomligt ställe, mitt i Stockholms hamn. Men även en sådan tankegång bör ha haft en idémässig grund. Och den enda samtida källa som nämner en konkret anledning till att Vasa bärgades är den socialdemokratiska riksdagsledamoten John Lundbergs motion från 1961. Han skriver explicit att skeppet lyfts ur djupen för att ”skapa gloria” kring ”en del storhetsgalna personers fantasi” på 1600-talet, det vill säga Gustav II Adolf.¹⁵⁸ Hur pass stor vikt kan vi lägga vid detta uttalande?

Lösningen är att återigen studera nätverket, utifrån den kunskap som tidigare forskning, teori och denna uppsats undersökning ger oss. Nätverket skapades 1956 för att förse bärgningen med dykare, materiel och tung teknisk utrustning (framför allt lyftpontoner). Projektet var så gigantiskt att det aldrig har upprepats på samma skala, vare sig inom eller utom Sveriges gränser. Därmed understryks något centralt, utifrån en analys av händelseförloppet: Enkelheten och lättheten i beslutsprocessen.

Snabbt och utan synbar ansträngning ordnades enorma gratisresurser, både statliga och privata. Hur kan det förklaras?

Inventing traditions

Nätverkets medlemmar delade en ideologisk grundsyn, vilken manifesterade sig i en konsensus: *Det var viktigt att Vasa bärgades*. Bärgningen skulle dessutom ske kvickt, utan större hänsyn till framför allt arkeologin. Nätverket manövrerade skickligt för att exkludera den vetenskapliga delen av Vasaprojektet. Även arkeologkungen Gustaf VI Adolf förefaller ha prioriterat själva bärgningen (tekniken) framför vetenskapen.

Detta pekar på att det inte var jakten på ny kunskap (historisk eller arkeologisk) som var det viktiga, då Vasa lyftes från Strömmens lerbotten. Tvärtom föraktades projektet såsom *skattsökarromantik* av ledande svenska arkeologer. Formuleringen som kom till sent 1961, om Vasas värde ”ur sjöhistorisk och allmän och kulturell sympunkt”¹⁵⁹, förefaller vara en efterhandskonstruktion. Istället bör bärgningen tolkas utifrån Eric Hobsbawms begrepp ”inventing traditions”.¹⁶⁰ Vasa är ett exempel på historia som *konstruktion*. När skeppet bröt vattenytan 24 april 1961 återföddes den gryende svenska stormaktstiden anno 1628. Indirekt var det stormaktskungen själv – den store *Gustavus Adolphus* – som återuppstod, efter att ha dödförklarats vid andra världskrigets slut. Därmed aktualiseras Ulf Zanders hypotes om

158. Motioner i andra kammaren, nr 820 år 1961. Riksdagsbiblioteket.

159. Gillis Claus, *Wasas historia 1956-64* (Stockholm 1986), sid 209.

160. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 2008), sid. 12.

att sätta likhetstecken mellan "dåtida heroer och de som hyllar dem". Gustav II Adolfs "eftersträvansvärda och tidlösa egenskaper" skulle överföras till samtida och kommande generationer svenskar.

Vasa som ideologisk utmaning

I uppsatsens inledning konstaterades att 1950-talet var en tid då de traditionella eliterna sattes på undantag, under former som dessa upplevde som farliga och förnedrande. Republikanism, socialistiska ekonomiska offensiver och sovjetiska framstötter i kalla kriget skapade en stämning bland dessa eliter om att viktiga värden var hotade.

Detta underströks av 1950-talets historiesyn, som blivit en socialdemokratisk framgångssaga om hur ett eländigt "förr" blivit ett välmående "nu". Denna bild behövde utmanas. Ett särskilt starkt symbolvärde hade då Gustav II Adolf, som sedan 1800-talet varit hatad av arbetarrörelsen samtidigt som han hyllats av konservatismen. Vasa utgjorde en möjlighet för traditionella eliter att "skapa gloria" kring Gustav II Adolf, utan att öppet konfrontera socialdemokratien.

Att den socialdemokratiska statsledningen lät skeppet bärgas – dock utan att hjälpa till med pengar – berodde troligen på att ledande socialdemokrater såg fördelar i projektet, som ju också hade en dimension av modernitet: Bärgningen var ett ingenjörsmässigt storverk som passade väl in i den Sverigebild som regeringen gärna ville kommunicera till omvärlden.¹⁶¹ Med all säkerhet delades denna syn på bärgningen även av den svenska högern. Här fanns sannolikt en svensk konsensus kring Vasaprojektet i samtiden.

Om nätverk och historia

Denna undersökning förefaller vara närmast ett idealexempel på nätverksteori. Detta beror på att antal samverkande faktorer:

- Nätverket har en tydlig entreprenör (Franzén) och en tydlig start (1956).
- Nätverket är förhållandevis väl dokumenterat i källmaterial.
- Nätverkets målsättning utgörs inte av abstrakt maktutövning utan är istället helt och hållet konkret (Vasa ska bärgas).
- Nätverket utför ett skolexempel på en exkludering (Franzén).

Utifrån dessa punkter bekräftar undersökningen nätverksteorins relevans för studier av informell maktutövning inom historievetenskapen.

Vasa – ett nationellt kulturarvsföremål: Från och med 1963 prydde "regalskeppet Vasa" de svenska hundralapparnas baksida. På framsidan fanns ett porträtt av Gustav II Adolf.

¹⁶¹. Vid en läsning av samtidens tidningar slås man av de många skildringarna av dykare, vilka framställdes som högteknologiska hjältar. Detta även innan Vasa-äventyret. Dykarna kan möjligen ses som svenska astronauter i det rymdfascinerade 1950-talet. Mitt under arbetet med Vasa skjöts Sputnik upp, 1957.

3.4. HUR GICK DET SEN?

Efter bärgningen 1961 följde 1968-rörelsen och vänstervågen. Vasa innebar ingen renässans för varken konservatism, rojalism eller Gustav II Adolf. Istället blev skeppet alltför länge kvar i det läckande plåtskjul som Wasavarvet utgjorde. Men på 1980-talet vände de politiska vindarna. Samtidigt med den internationella högervågen – symboliserad av Margret Thatcher, Ronald Reagan och kalla krigets slut – byggdes det nya Vasamuseet, som invigdes av kung Carl XVI Gustaf 1990. Denne är sedan dess en ständigt återkommande gäst på museet. Han firade bland annat sin 50-årsdag under ”regalskeppets” galjon, i sällskap med världens kungligheter. Kungen har till och med har egen nyckel för att fritt kunna gå ombord på Vasa. En anekdot berättad av en före detta Vasaguide, komikern Petra Mede, illustrerar situationen. Mede visade båten för en grupp amerikaner, då kungen plötsligt stack ut huvudet genom en kanonport. Mede var mitt i en mening då det inträffade:

– *This is the Swedish Royal Warship Vasa...* [kungen tittar fram]
...and this is the Swedish king.¹⁶²

Kanske är berättelsen en skröna, men den är ändå talande. Den svenska monarkin binds ihop historiskt av Vasa; från Gustav II Adolf, via Gustaf IV Adolf till Carl XVI Gustaf. Detta innebär ett ömsesidigt legitimerande. Gustav Adolf-dagen firas numera återigen årligen, på Vasamuseet. Visserligen med *ransonerad pompa* – men ändå.

3.5. VIDARE FORSKNING

Utifrån denna undersökning vore det intressant att studera synen på Vasa under vänstervågens år (1960- och 1970-talet). Vad hände med nätverket? Hur beskrevs skeppets kungliga dimension i en tid då många ifrågasatte en framtid för monarkin? Den förefaller som om Vasa under denna tid placerades i en annan historietolkning, eftersom skeppet sågs som ett exempel på överhetens förtryck av folket. Belysande är historien om skelettet efter ”skeppsgossen” som visades upp på Wasavarvet. Ett barn som drunknade på Vasa, såsom ett offer för det feodala förtrycket. Det visade sig emellertid långt efteråt att större delen av ”skeppsgossens” skelett i själva verket var kvarlevorna av en finare dam, som fått medfölja skeppet på nöjestur till Vaxholm.¹⁶³

Det vore även givande att forska mer om Vasa och bilden av Sverige – både inrikes och utrikes – utifrån bärgningens dimension av *modernitet*.

Vidare kan marinens intresse av Vasa analyseras utifrån den kamp mellan vapengrenarna som fördes under 1950-talet, då flyget prioriterades i försvarsanslagen.

162. Anekdoten berättad av Mede till författaren muntligt, 1996.

163. Lena Blomquist, ”Skeppsgossen från Vasa var pussel av tre”, *Svenska Dagbladet* (1989-09-12).

4. KÄLLOR OCH LITTERATUR

4.1. KÄLLOR

Krigsarkivet

Marinstaben, exp., diaries serie CXI, Inkomna och avgångna handlingar, organisationsavdelningen 1955-57, volym 11.

ÖVS, varvschefens kansli, föredragningslistor 1951-1963, volym 2-3.

ÖVS, varvschefens mil. exp. Serie B II, varvsorder 1958-1962, volym 27.

Internet

Tidningen *Fornvännen*, 1961:

http://fornvannen.se/pdf/1960talet/1961_040.pdf

Sveriges Television, "Öppet arkiv om Vasabärgningen":

http://svtplay.se/v/1392744/oppet_arkiv/ombord_pa_vasa___ett_historiskt_ogonblick_?cb

Intervjuer

Intervju med Magnus Alkarp, via mejl 091127.

Intervju med John Cederbladh, Stockholm 091104.

Intervju med Marika Hedin, via mejl 091102.

Kungliga Biblioteket

Tidningen *Expressen*, 1956-09-13.

Tidningen *Svenska Dagbladet*, 1920-08-29.

Riksdagsbiblioteket

Kung. Maj:ts proposition nr. 176 år 1961, Riksdagsbiblioteket.

Motion i andra kammaren, nr. 820 år 1961. Riksdagsbiblioteket.

Sjöhistoriska museets arkiv

Anders Franzéns arkiv, Volym E1-2, korrespondens (1950-tal).

Anders Franzéns arkiv, Handlingar rörande namngivna skepp, F3:7-8.

Wasanämnden, nämndprotokoll. Volym A1 (1956-1961, inklusive Wasakommittén).

4.2. LITTERATUR

Nationalencyklopedin (Lund 2009).

Svenskt biografiskt lexikon (Stockholm 1918-2002).

Svenskt tidningsindex respektive *Svenska tidningsartiklar* (Stockholm 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961).

Arnstad, Henrik, *Spelaren Christian Günther: Sverige under andra världskriget* (Stockholm 2006).

- Carlsson, Sten; Rosén, Jerker, *Svensk historia 2: Tiden efter 1718* (Stockholm 1980).
- Cederlund, Carl Olof; Hocker, Fred (red.), *Vasa I: The Archeology of a Swedish Warship of 1628* (Stockholm 2006).
- Cederlund, Carl Olof, *Nationalism eller vetenskap? Svensk marinarkeologi i ideologisk belysning* (Stockholm 1997).
- Claus , Gillis, *Wasas historia 1956-64: Upptäckt, bärgning, utgrävning* (Stockholm 1986).
- Clason, Edward; Franzén, Anders, *Wasa: Fynd och bärgning* (Stockholm 1959).
- Hedin, Marika; Linderborg, Åsa; Nilsson, Torbjörn (red.), *Bilden av Sveriges historia* (Stockholm 2005).
- Hasselberg, Ylva; Müller, Leos; Stenlås, Niklas, *History from a network perspective: Three examples from Swedish early modern and modern history c. 1700-1950* (Uppsala 1997).
- Hasselberg, Ylva; Petersson, Tom (red.), *“Bäste broder”: Nätverk, entreprenörskap och innovation i svenskt näringsliv* (Hedemora 2006).
- Hobsbawm, Eric; Ranger, Terence (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 2008).
- Hübinette, Tobias, *Den svenska nationalsocialismen: Medlemmar och sympatisörer 1931-45* (Stockholm 2002).
- Kjeldstadli, Knut, *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund 1998).
- Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000* (Stockholm 2001).
- Lundberg, Urban; Tydén, Mattias (red.), *Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag* (Stockholm 2008).
- Rydergård, Kajsa Hellsing, *Dagen V för Vasa : Bärgningen av Vasaskeppet 1961 skildrat i två dagstidningar*, B-uppsats i historia (Malmö 2009).
- Stenlås, Niklas, *Den inre kretsen* (Lund 1998)
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001).